

1000-asis „Šiaurės Atėnų“ numeris!

Tigro metais

DALIA PAULIUKIČIŪTĖ

Laukiau vasaros įsitikinusi, kad ji bus dosni šokių maratonų, fantos ir metais vyresnių berniukų. Dvi sruogos, kurias buvau pernai nusidažiusi mėlynai, žiemą nubluko, ketinau jas paryškinti ir galbūt pridėti dar vieną kitą spalvą. Kiekvienais metais mama ir Jonas važiuodavo į Lenkiją pirkti megztukų, žaislų, dirbtinių kailių, medinių ryškiai dažytų prakartėlių ir auksinių auskarų, o mane palikdavo stovykloje. Ten iš pradžių buvo linksma, bet ilgainiui stovyklos ėmė virsti ateitininkų kuopomis, todėl tapo aišku, kad mes, pirmieji spekuliantai, visai kitaip suprantame atostogas. Tikėjau, kad šiemet galėsiu likti namuose ir, palaistydama palmes, džiaugtis vasaros saule.

Mums nuolat trūko pinigų, o tai skatina vaizduotę. Mama visad sugalvodavo, kaip mane įtaisyti stovykloje, dažniausiai ten likdavau tris pamainas, buvau pats stabiliausias dalykas, neišvengiamas lyg kaitra. Jos draugių, kurios sutikdavo mane įrašyti į sąrašą už pluoštą netikros audinės, ratas buvo nesibaigiantis. Šiaip ar taip, atėjo laikas sugalvoti kažką nauja, ir turėjau vilties, kad būsiu palikta Vilniuje. Bet vieną rytą mama nurijo paskutinį gurkšnį kavos ir švytinčiu veidu pasakė, jau žinau – giminės.

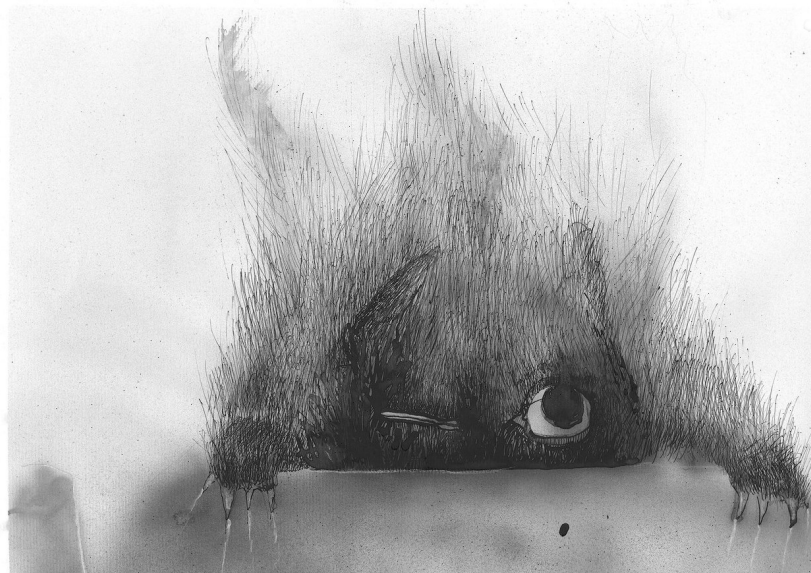
Iki tol buvau tikra, kad mes neturime gimininių išskyrus taip pat kažkur Vilniuje gyvenančią mamą pusseserę, su kuria ji nesikalbėjo. Ištekėjusi už mano tėvo ji priėjo prie išvados, kad visi pusbroliai ir tetos ėmė darytis nemalonūs, ypač nuolatiniams klausimais apie dar vieną mūsų bankrutavusių verslų. Jie pilni įkvėpimo, sakė mama, neturi daugiau ką veikti, tik kalba apie politiką ir poeziją. Todėl beveik dešimt metų nieko apie juos negirdėjau. Dabar ji nutarė mane išsiųsti giminėms. Pūkiai praleisi vasarą, neabejoju, oras kaime labai sveikas, o tavo dėdės žmonos antros eilės pusseserės mama labai maloni, pamatysi, kiekvieną rytą keps cukinijų blynus. Tokias kvailystes girdėjau visą mėnesį, o birželio pradžioje supratau, kad reikia kažką griebtis.

Pabandžiau laimę vaistažolėmis. Tarp senų knygų radau nedidelį žinyną „Jaunajam vaistažolių rinkėjui“, tyrinėjau jį savaitę ir vieną vakarą pristačiau Jonui savo verslo planą. Tu net neišvaizduoji, sakiau, kokie turtai voliojasi pievose. Beveik iš kiekvieno nupiepusio trauklapio galima išpešti kelis centus. O dar jonažolės, rugiagėlės – 50 Lt už kilogramą! Ir nėra jokio pavojaus, tai ne auskarus praryti munitinėje. Nesėdėsiu rankų sudėjusi, Jonai, tik paaiškink mamai, kad iš manęs daugiau naudos būtų čia. Tu rinksi vaistažoles? Jis, atrodė, tuoj pravirks iš juoko. Tu net mėlynių puodelio negali pririnkti – arba uodai kankina, arba rankos gangrenuoja. Ir kur tu jų ieškosi, Vilniaus pakelėse? Ne, miela musele, nemanau. Turi misiją atkurti mūsų šeimos kraujo ryšius, jei lauksim dar dešimt metų, jie gali baigtinai surūdyti.

Susitaikiau su likimu ir ankstų penktadienio rytą mama paliko mane kaime. Tai buvo vienas iš rytinio krašto kaimelių, labai paprastas ir abejingas, net pavadinimui trūko energijos. Jis stokojo daugelio dalykų: upės, ežero, miškų, erdvės akiai, nes buvo išsitiesęs akmenuotoje plynėje, ir net pasivaikščiojimą sunkiai galėjai pavadinti pramoga. Kad ir kiek eitum, lydėjo nuobodūs melioracijos griovių supami vaizdai. Iš keturiasdešimties namų trečdalis stovėjo tušti, mat prieš metus beveik visi rusai, gyvenę čia nuo karo pabaigos, išsikraustė į Didžiasalį, kur vienas sumanus verslininkas pasiūlė jiems darbų plytinėje. Iki šiol tik viena šeima trumpam grįžo ir, nuo pamatų nukėlę savo trobą, išsi-vežė ją iš paskos. Kitose trobose gyveno senyvi žmonės, nemėgstantys palaidų šunų ir griežiantys dantį ant kaimynų. Jie buvo įstrigę vieni kitų draugijoje iki mirties ir tai žinojo.

Vasarą nuotaiką kiek pataisydavo vaikai. Kaimas nebuvo jiems pritaikomas, niekas nepakabindavo sūpynių, visi

nuolat skūsdavosi išmindytomis gėlynais ir dviem susijusiais jų nusikaltimais, „prašinėjimu“ ir „trukdymu“. Antradieniais ir penktadieniais gatvėje sustodavo parduotuvė ant ratų, tada koks vaikiškštis prisigretindavo prie tetos ir ji paprastai nupirkdavo jam batono ir fantos, kartais nuo saulės pajuodusių bananų. Kartą per dvi savaites pasirodydavo autobusukas, pilnas sintetinių sijonų, didelių baltų liemenukų ir pynutėmis padailintų senų batų, tada Renatas iš tikrųjų stovėdavo prie skudurų krūvos ir prašydavo nupirkti jam šortus. Bet su juo paprastai visi elgėsi kitaip, jis nepriklausė atostogaujančių anūkų rūšiai, o vienintelis gyveno čia. Ir nesukdavo galvos ką čia nuveikus, bet vargdavo ieškodamas būdų nors dieną neveikti nieko.

Urtės Bimbaitės piešinys

Tokie vaikai kaip Ida dažniausiai užsiimdavo „trukdymu“, tai supratau vos ją pamačiusi. Apsigyvenau pas jos močiutę, mano dėdės žmonos antros eilės pusseserės mamą, ji į mūsų avantiūrą pažiūrėjo rimtai ir plastelėjusi šnervėmis pažadėjo mane gerai maitinti. Ida buvo jos anūkė, kas vasarą liekanti ilgiau nei kiti vaikai. Jos nosis lupdavosi kaip svogūnas, o pramogų ji visad rasdavo pati, todėl į mano pusę tik trumpai mestelėjo akį ir daugiau nebežiūrėjo. Idos dienos buvo liguistai nekantrios, o šią dykynę ji taip gerai pažinojo, kad beveik savinisi.

Mano kūnas ir mintys tuo metu buvo pilni saldaus klampumo, siunčiau sau nešvankius laiškus, dienomis apatiškai gulėdavau sode, vakarais svarstydavau, ar nenuėjus pasižiūrėti „Tvinpykso“. Jei negausiu galo šią vasarą, kitais metais tapsiu skaute, tokiais pažadais save gluminau ir guodžiau. Kartą Ida priėjo prie staltiesės, kurią buvau pasitiesusi po obelimi, ir pasakė, tipo, ilsiesi? Gal turi pitaką, mes varom pirkt limonado miltelių. Nu tai davai tada. Jos kalba priklausė nuo vyresnių vaikų – nu jo, šitas valdo – bet dažnai Ida pasigriebdavo jau atgyvenusias frazes, taigi kai Vilniuje visi jau buvo *atseit* ir *ta prasme*, Ida dar buvo *tipo*.

Lenkiški limonado milteliai pasiekė kaimą nevykusiai, be reklamos. Anksčiau buvo pasirodę ledų milteliai, bet jų niekas nepirko. Ida keliolika kartų bandė sustingdyti pieno ir rausvo cukraus košę, kol pasidavė kaltindama šaldytuvą. Limoną mokėjo maišyti visi ir kiekvienas laikė save atstumtuju, jei jo pritrūkdavo. Renatas išmelsdavo pinigų milteliams tik vasarą, kai kiti galėjo įsitikinti, geria jis limoną ar ne. Nieko gudraus nesugalvodamas motinai kartą pasakė, mam, jie mane muša, sakė, kad muš, jei nepirksiu

limonado „Yupi“. Tai išgirdusi mama atėjo tiesiai pas Idą ir liepė atsakyti, kas muša jos sūnų. Ida nustebė, ir kitą dieną muštynių galėjo ateiti pasižiūrėti kiekvienas, jos prasidėjo pravardžiavimais, ilgiausiai truko stumdymas, o baigėsi alkūne į pilvą, nuo kurios Idai pritrūko oro. Ji išspaudė paskutinį įžeidimą, Renatas-internatas, ir susirietė ant smėlio.

Vasara kando kaip gyvatė. Tą savaitę po muštynių limonado miltelių pribyrėjo visur, į plaukus, ausis, sportbačius, juos šlavė iš po stalo, valė nuo baldų, pylė į lauką su pastovėjusiu vandeniu, nes tuodu švaistėsi jais be paliovos, mėgindami išvogti vienas kito autoritetą. Ida kvietė vaikus į svečius rytais ir dalindavo stiklines kaip komuniją, vakare Renatas juos vedėsi žiūrėti brolio alaus skardinių kolekcijos. Jis žinojo, kad kreditas, kurį buvo davusi mama, tuoj baigsis ir paliks jį be draugų, todėl nuolat kramtė lūpas ir nervingai kosėjo.

Stebėjau jų azartą atlaidžiai, kartais tyliai šaipiausi. Man jis atrodė dirbtinis, kiek panašus į maniją, kurios apimtos mes, keturiolikmetės, kasdien iš naujo lakuodavomės nagus. Nubarstydama stalą žaliais, baltais, violetiniais milteliais, kuriuos skiedė, tirpino, maišė ir šaukštais, ir peilių rankenomis, Ida priminė vieną garsesnių renesanso nuodytojų, tik veidas tebebuvo piktas vaiko. Ida, gal jau gana, baikit, neturit ką veikti? Išgersit visus saldikius, kiek tik jų yra Lenkijoje. Na ir gerai. Kokį velnią čia dirbat? Mano šepetys visas lipnus. Na ir gerai. Mažvaikė, fašiste, kas tau gerai? Ai, atsipisk.

Taip norėčiau parašyti, kad galiausiai „Yupi“ išėdė visų skrandžius, deja. Kaip bet kuris dirbtinis malonumas, kurį laiką visus vienijęs, jis ilgainiui pabodo. Idai įkyrėjo tirono vaidmuo, jos norai mainydavosi dažnai, tad labai nenustebau. Dabar ji ėmė sekioti Renatą, tiesiog prisisiuvo prie jo, eidavo kartu atsivesti arklių ir slėpti nuo tėvo mašinos raktelių. Kai išgirdavau juos kalbant, paprastai klausdavau jį, o kas tada, kai išmetė iš buto, rinkot plytas? O pernai žiemą buvai internate? Turi niežų? Parodyk. Renatas permainingai juto, bet ja nepasitikėjo. Kur nors eidamas trumpai išstardavo, na tai varau, man reikia, ir nieko nekviisdavo drauge. Atrodo, tai ir pririšo Idą prie pašviesėjusios nuo saulės sruogos, kuri krito ant jo išskusto pakaušio. Ji spoksojo jam įkandini, lyg būtų atskirta nuo kažko svarbaus – tikro pavargimo, nesuprantamos vienatvės. Pati visą vasarą galėjo daryti ką nori, džiaugėsi atsi- kračiusi solfedžio pamokų, būtinybės paisyti metronomo, mandagumo, išlaikyti pauzes. Jos fantazijomis kiti žavėjosi, mažiusi ji įtikino, kad limonado milteliai, jei žinai, kaip juos gerti, suteikia nemirtingumą. Dabar, norėdama juos nubaidyti, abejingai pasakė, ai, vis tiek mirsit. Nė vienas nenu- tuokė, koks tas nemirtingumas, bet, Idai paskelbus jų neiš- vengiamą mirtį, persigando. Tai sužinojau atsibudusi vieną popietę ir pamačiusi būrelį pyplių, atėjusių paklausti, ar ne tuoj jie mirs.

Tykodama gatvėje savo priešų, Ida vertėsi „trukdymu“ ir kartais pasipelnėdavo. Eidavo kviesti prie telefono tų, kuriems dar paskambindavo vaikai, pranešdavo, kad atvažiuoja parduotuvė, kad šiandien pašto nėra. Už tai ją pavaišindavo serbentais, leisdavo ateiti pažiūrėti televizoriaus. Man buvo keista, kad Ida nemoka žaisti, dažnai visą dieną ji leisdavo pas kurį nors senį, spoksodama, kaip tas suka papirosus, reguliuoja radijo anteną, šluostosi nosine kaktą. Vienišesni nesisūsdavo jos įkyrumu, o viena bevaikė boba kiekvieną kartą pasodindavo Idą prie stalo ir iki vakaro jai pasakodavo apie žmones pageltusiose fotografijose, šitas išplaukė užsienin, toji ištekėjo ir pasimirė, dar vienas brolis turi žemės kitam rajone. Jau tuoj baigsim, įjungsiu televizorių, Ida?

Tūkstantis „Šiaurės Atėnų“

Jeigu prieš dvidešimt su puse metų mums, kuriantiems „Šiaurės Atėnų“ savaitraštį, kas nors būtų pasakęs, kad sulauksime tūkstantojo numerio... tai ką? Nieko. Apie tai minčių nebuvo – 1990 m. sausį rengdami laikraščio koncepciją, apmatavus ir pirmąjį numerį jau galvojome apie antrą, o gal ir trečią numerį, žinoma, neketinome sustoti ir po to, bet gyveno šia audringa diena, egzaltuotu permainingu laikotarpiu, ir energija liejosi per būsimą laikraščio paraštes. Buvo daug patoso, entuziazmo, misijos jausmo, ir pirmajam pirmojo numerio puslapiui buvo surašytas didingas manifestas.

Iki tol asmeniškai nepažinojau nė vieno redakcijos darbuotojo, mane pakvietė dėl (nelabai ir gausių) publikacijų to meto „Literatūroje ir mene“, „Atgimime“. Pradžioje savaitraščiui vadovavo triumviratas: Arvydas Juozaitis, Saulius Stoma, Saulius Šaltenis. Naivu buvo tikėtis, kad tokia asmenybių trejybė ilgai išlaikys vadovavimo darną. Įdomu, kad vėliau, jau anapus „Šiaurės Atėnų“, šių žmonių vaidmuo Lietuvos kultūros ir politikos vandenyse dar ne kartą įvairiai ir labai nevienodai bangavo.

Pirmoje redakcijos sudėtyje darbuosį Gintarė Adomaitytė, tuo metu garsi Lietuvos žurnalistė, leidinį maketavo jaunas dailininkas Andrius Tarabilda, atsakingą sekretore dirbo Lolita Tirvaitė (Varanavičienė), nuotraukomis rūpinosi fotografas Raimondas Urbakavičius, o visus ūkinius ir komercinius reikalus tvarkė Alė Zakarauskienė. Kai 1998 m. išėjau, jau keletą metų buvau likęs vienintelis pirmosios redakcijos darbuotojas, bet reikia pasakyti, kad Alfonsas Andriūškevičius tarp bendradarbių buvo įrašytas jau pirmajame numeryje ir po to dar ilgai bei sėkmingai darbuosį.

Pradžioje redakciją priglaudė „Vilties“ spaustuve – pilkas kaip sovietmetis pastatas pilkame skersgatvyje tarp Daukšos ir Subačiaus gatvių. Nusileidę į pusrūsį, kartais ten ir pietaudavome darbininkų valgykloje, buvome apyglaudis kolektyvas, kupinas vilties, tikėjimo ir meilės.

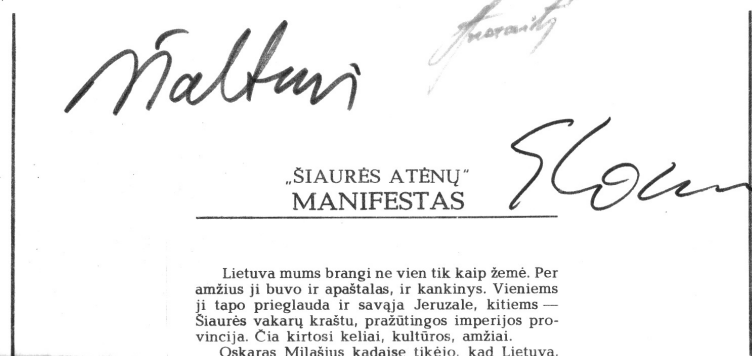
Patogu buvo tai, kad ten pat laikraštis buvo ir spausdinamas. Kiekvienam numeriui vienas redakcijos darbuotojas buvo paeiliui skiriamas budėti („šviežgalvianti“) spausdi-

Francis Fukuyama: Istorijos pabaiga? — 5 p.

ŠIAURĖS ATĖNŲ

LAIKRAŠTIS LIETUVAI
LEIDŽIA „ŠIAURĖS ATĖNŲ“ BENDRIJA IR „VILTIES“ SPAUSTUVE KAINA 15 KAP. IŠEINA TREČIADIENIAIS

Nr. 1 1990.11.7

Pirmojo numerio egzempliorius su trijų redaktorių autografais

nant laikraštį – tada jau tekdavo lipti aukštyn, į didelę spausdinimo salę, kur dūzgė ir stūksėjo net ir tuo laikotarpiu morališkai pasenusios, nuo Gutenbergo laikų nedaug tepažengusios mašinos (apie leidybai naudojamus kompiuterius tuo metu buvome tik viena ausimi girdėję, ir tai atrodė taip toli, kaip tūkstantasis laikraščio numeris). Kadangi Arvydas Juozaitis buvo iš imperijos gniaužtų besivaduojančios Lietuvos tarptautinė garsenybė, kartais į redakciją pas jį užsukdavo užsienio žurnalistai, jis juos nuveddavo į spausdinimo salę, ir jie stebėdavosi technikos atsilikimu bei kultūrinio savaitraščio pažangumu ir ypač jo tiražu, kuris anuomet buvo skaičiuojamas dešimtimis tūkstančių.

Pirmasis numeris kioskuose pasirodė vasario 7 d., bet mes jį parengėme ir į gyvenimą (per spaustuve) išleidome penktos dienos vakare, tad po to dar keletą metų (pradinei redakcijos sudėčiai po truputį nubyrant ir keičiantis) laik-

raščio gimtadienį smagiai švęsdavome vasario 5 d.

Nepraėjus nė metams, iš to vieno ankšto kambario spaustuveje redakcija sėkmingai persikėlė į gana erdvas patalpas Pylimo gatvėje priešais Cvirkos skverą, tada ten atsirado ir stebuklingas maketavimo kompiuteris (bet kol kas tik vienas), buvome „Atgimimo“, o paskui ir trumpos šlovės savaitraščio „Pirmadienis“ kaimynai.

Kadangi turėjome sėkmės neįsikurti Spaudos rūmuose (kur spietėsi daug kitų redakcijų), po 1991 m. sausio 11-osios agresijos prieš tuos rūmus patalpų neprašėme pas mus ankstesnių šeimininkų paliktą medinį Lenino atvaizdą. Tais metais redakcijoje ūkio reikalus jau tvarkė Marija Rimkevičienė, maketavo Aida Čeponytė, dirbo Paulius Tolvaiša (Virginijus Gasiliūnas), Vilija Aleknaitė (Abramikienė), Elvyra Kučinskaitė, Daina Parulskienė, Linas Paulauskis (vėliau tapęs vyr. redaktoriumi). Dar vėliau redakcijos koridoriais ir laikraščio puslapiams ėmė zuiti Sigitas Geda, Sigitas Parulskis, Gintaras Beresnevičius ir kiti iškilūs žmonės; tada mes persikėlėme į „Lietuvos aidą“ patalpas prie Sereikiškių parko vartų ir užkasti bei išgerti retkarčiais nusileisdavome į pusrūsį „Pas Erlicką“, kuris (Erlickas), jo gėdai, „Š. A.“, kiek prisimenu, nepublikavo nė vienos eilutės.

Čia trumpai priminiau „Šiaurės Atėnų“ gimimą ir ankstyvą brendimą. Apie tai, kas ir kodėl buvo publikuojama ir kaip keitėsi publikacijų kryptis, kiek kokių autorių buvo atrasta, kokie taikiniai nušauti (šlovingoji naujosios lietuviškos eseistikos banga gimė „Šiaurės Atėnuose“ – istorinis penkių autorių rinkinys „Siuzetą siūlau nušauti“ [2002] sudarytas vien iš „Š. A.“ publikuotų tekstų), kaip savaitraštis plėtojosi vėlesniais metais ir XXI a., – visa tai kas nors dar kada nors aprašys, o gal jau ir aprašė, tik tie aprašymai dūla universitetų mokslinių darbų archyvuose, o juos sukūrę studentai bei doktorantai tikriausiai patys tapo pradedančiais „Š. A.“ autoriais.

LAIMANTAS JONUŠYS

Visi laiški – žirafos

Labas, Kęstuti, jau nebežinau, perskaičiau tavo tylos laišką, nepulsiu rėkti kaip įprasta – „poete tu, po kokį gyvenimą duodiesi – tas tekstas tikras tylos krateris, kur tavo tylos koralų girios žudys visus, kurie mėgins rėkauti“. Kitą rytą atrodžiau kaip Sandy Denny iš albumo viršelio. Tai yra – su tokia neįmanoma Sandy melancholijos išraiška.

Nežinau, kaip paskaičiusi tavo tylos natas sugalvosi sakinių, galėčiau tik kartoti, kas jau sukurtas: „Labas, Kęstuti“, „Labas, Kęstuti“, „poete tu, po kokį gyvenimą duodiesi [...]“. Kitą rytą atrodžiau kaip Sandy Denny iš albumo viršelio.“

Mano veide, kūno linijose tiesiog įsikūnijo Sandy įvaizdis, bet ilgesingai žiūrėjau į Rodo Stewarto „Blondes Have More Fun“ vinilą. Jo gražios tamsios akys, kurių vyzdžiais apsvynioję tigras, iš paties veido vidurio jam laksto raketų ugnys.

Ant jo vinilo buvo tarsi užrašyta: „Gerkite mano, Rodo Stewarto, kraują, tai mano kraujas, raketų ugnys.“

Ir ačiū dievui, kad grįžo mano senovinės 1978-ųjų Rodo Stewarto kūno linijos, ir mano akių vyzdžiai vėl apsvynioję tigras. Jau galiu sugalvoti sakinių.

Žinau, kad įeisiu į savo kambarį, užsidarysiu duris, ir ten prasidės. Dar yra langas, tereikia tik kyšelti ten savo galvą, ir žinau, kas prasidės. Bet jei galvos pro langą nekiši, o tik žiūri į langą, prasideda krūva karolių. Jei nuimtum nuo karolių penkis sluoksnius mėnesių, prasidėtų karoliai, kurie išlindo iš mano kambario ir krito negyvi ant stalo apraizgydami „Calvados“ ir taures, iš kurių priaugo doobilų ir alijošių.

Dar yra kilimas, jeigu tai kilimas, tereikia po juo palįsti, ir žinau, kas prasidės – tavo parašyti, pribarstyti tylos koralai, kuriais tik dar giliau nučiuošu po kilimu. Turbūt arba kraustausi iš proto, arba kita kilimo pusė užburta, nes tokių dalykų palindusi po kilimu jau seniai negalvojau – ateina sesė, pasodinu ją po kilimu, pabarstau tavo tylos koralų, jai vietoj kojų užauga ratai, jeigu tai ratai, ir dar sėdėdama po kilimu parašo SMS draugui, kad ji jau kelios dienos po kilimu ir tegul atvažiuoja ir jis.

Kadras iš Jeano-Luco Godard'o filmo „Moteris yra moteris“ (1961)

Dar yra lova, tereikia įkišti po ją ranką, ir žinau, kas prasidės. Ir jeigu aš įkiščiau galvą tarp savo drabužių, irgi žinau, kas prasidės.

O kai išeinu iš savo kambario, žinau, kad prasidės kitas kambarys, kuriame prasideda tapetinis kailis, ant kurio gyvena paveikslai, senoviški atvirukai, ir jei į juos žiūrėsi, prasidės senos Prancūzijos gatvės, sijonai, jeigu tai sijonai, kojos, skrybėlės. O jei žiūrėsi į atidarytas langines, prasidės kambariai. Bet jei nežiūrėsi į paveikslus, atvirukus, prasidės tik tapetinis kailis, panašus į baldų audeklus. Įėjus į šitą kambarį prasideda lova, kur miega tapetinės odos žmogus ir naktim sapnuoja keičiausių formų baldus.

Išėjus iš šio kambario prasideda dar kitas kambarys. Po jo prasidės koridorius, po koridoriaus – virtuvė, po virtuvės – kitas koridorius, kuriame prasideda spinta su daug atidarytų stalčių ir durelių, jeigu tai stalčiai, tereikia dirstelėti ir atidarytus stalčius ir dureles, ir ten prasidės daiktai, kurie buvo

išmesti į krantą po praūžusių savaitėjų. Po koridoriaus prasideda durys, už kurių laukia lempos šviesa, susidūrusi su vonios Egėju. Žinau, kad po vonios prasideda laiptinė ir kiemas, o juose – kas nors pakelia kojas taip, kad nuo nugaros nukrinta visi kambariai, ir tada jau nieko nežinau, tada prasideda jūros dugnas ir jūros paviršius, ir mano nuolatinis galvojimas, kas giliau – jūros dugnas ar jūros paviršius, žmogaus oda ar jo kaulų čiulpai. Jei esi jūros paviršius, tau giliausia bus jūros dugnas, bet jei esi gyvūnas, gyvenantis jūros dugne, tau giliausia – jūros paviršius. Ir jei tu dar niekada negimei, gyveni pilvo dugne, giliausia tau bus oda. Pasirodo 1: giliausia tai, kas toliausia, o paviršutiniškiausia tai, kas arčiausia. Pasirodo 2: pats paviršutiniškiausias ir banaliausias dalykas gali būti ir gyvenimas savo dugne. Jau valanda, kai prasidėjo tamsa, tamsoje prasidėjo tamsos ir gilumo sąsajos, tas, kuris dieną žiūri į kabančią ant lubų lempą, jeigu tai lempa, niekad nematys tiek, kiek mato tas, kuris žiūri į ją naktį. Naktį tai paslaptinis, gilus dalykas. Nebijok, ten, giliai, lempa turi tris susiliejiančias ir dvi nesuliejiančias kojas. Nebijok, ten, giliai, lempos kojos pakelia jos galvą ir į mane žiūri, o ryte kojos paleidžia savo galvą ir daugiau nepamatysi ten, giliai.

Jei dabar struktūruočiau savo sugalvotą medžiagą, galvą turėčiau konspektuoti visą naktį. Ir sugalvočiau, kad giliausias dalykas gyvenime yra disko blizgučiai, o paviršutiniškiausias dalykas – Hegelis.

Nėra nieko geriau už tai, kad grįžęs namo draugas man iškepa vieną apskritimą ir aš jį suvalgau klausydamasi „Fleet Foxes“ „White Winter Hymnal“, kai tu tuo pačiu metu sakai, kad tyla yra apskritimo formos, o kiekviename apskritime slypi visata. Mano draugas suvalgo du apskritimus – kas tai yra? – jam daug labiau trūksta tylos ir visatos ir aš jam dėstau savo teoriją ir rekomenduoju rasti savy jėgų ir suvalgyti dar du apskritimus, dvi visatas, jeigu tai visatos.

Akivile Kiliūnaitė

Robinzonas su televiziniu žemėlapiu

Su kino, fotografijos ir televizijos kritiku SKIRMANTU VALIULIU kalbasi Jūratė Visockaitė

– *Visada įdėmiai perskaitau jūsų televizines apžvalgas „Literatūroje ir mene“, „Respublikos“ priede „TV Publika“. Atrodo, galiu net nežiūrėti to televizoriaus (o jį žiūriu), užtenka paskaityti Valiulį ir – turiu vaizdą. Esate išskirtinis profesionalus žiūrovas. Kaip techniškai atliekate šią kiekvienos savaitės užduotį ir taip vykusiai ištraukiate iš laidos reikiamą šaknį? Kokių vertinimo principų laikotės? (Labai patinka skaityti jūsų lakoniškuose tekstuose tai, kas yra „tarp eilučių“.)*

– Žiūriu, nes nežiūrimą televiziją sunkiai įsivaizduoju. Bet gali būti, pvz., programų savaitraščiai. Nuo jų ir pradėdu, kiekvieną savaitę išbraižydamas galimą žiūrėjimo žemėlapi. Paskui kas vakarą – po šešias valandas peržiūru. Į naktinę erotiką nelendu, nes neberandu veik nieko naujo. Šokinėju per televizijas it pirmokas. Ypač jeigu laidos senokos, jų struktūra gerai žinoma. Jei ką pražiopsai, yra pakartojimai. Jau penkiolika metų pasižymiu ir pastabas, pavardes, dialogų ar komentarų nuotrupas. Parašius porą apžvalgėlių per savaitę lieka išpūdžių ir ateičiai. Vienas kolega fotografas taikliai pasakė: dirbu it koks muzikas, vis plėtodamas keliolika motyvų. Gal ir taip? Įsirašinėju tik filmus ir kai kurias laidas meno temomis, nes praverčia paskaitoms. Nemanau, kad skaitmeninės televizijos laikais auditorija pultų masiškai daryti įrašus ir tiesioginis televizijos transliavimas nunyktų. Juk niekur nedingo poreikis lankytis kino teatruose, nors filmą lengva gauti bet kur – videotekose ar internete.

Televizijos šaknį traukiu atsargiai, nes čia ne ropė, kurią išrauti lengva, kai traukia visa šeima. Mano šeimoje žiūrovai skirtingi: žmona užsidaro su serialu, anūku neati-trauksi nuo animacijos, vaikai retai kada žiūri, nes reikia sunkiai dirbti. Gerbiu ir tuos, kurie nuoširdžiai sako visai nežiūrintis televizijos. Dabar jau nemažai tokių, kurie ir nebeskaito. Atbukti galima nuo bet ko. Per televiziją ke-liauju kaip Robinzonas, vis tikėdamasis sulaukti Penkta-dienio. Gana dažnai jis pasirodo. Vakar, pvz., toks buvo D. Katkaus kamerinis orkestras (LTV2) su pasvarstymais, kaip muzikantui išlikti individualiam dideliame kolektyve. O jeigu žiūrovų milijardas, kaip per pasaulio futbolo pir-menybes, tuomet kaip išlikti savimi? Ar televizija gali pa-dėti, kai niekas tau pačiam neberūpi? Jautiesi keistai – nieko bendro neturinčių bendrijoje (apie tokį globališkumą yra rašęs filosofas A. Lingis). Kitas žingsnis – internetinis „Facebook“. Esu milijardinis jo dalyvis, bet kol kas tik regist-ruoju nepažįstamus draugus. Vaikystėje veikė paštas, kur išsiuntęs laišką keliais adresais su vienu rubliu tariamai ga-lėjai tikėtis, kad kada nors grįš tūkstančiai. Kokie šansai dabar?

– *Ar atsimentate televizijos pradžią savo gyvenime?*

– Televizijos pradžia studentiška. Šiauliuose iš Rygos gaudėme rodomus filmus. Prisimenu „Tykiojo Dono“ ek-ranizacijos šešėlius. Vilniuje, Tauro bendrabutyje, darėme tą patį. Buvo daug gerų filmų ir nereikėdavo mokėti. Ta-čiau man patiko ir daktorė G. Bigelytė, ir R. Lankauskas ar A. Čekuolis, po pusvalandį ekranelyje skaitantys savo ap-sakymus. Kaip rašė vienas pirmųjų televizijos teoretikų maskviškis M. Sapakas knygoje „Televizija ir mes“, kuri vėliau buvo išversta į kitas kalbas, svarbiausia televizijoje – žmogus. Tuo dar kartą įsitikinau pernai per vieną Maskvos kanalų žiūrėdamas 16 serijų memuarus: moteriškė pasako-jo apie save ir savo pažįstamų intelektualų gyvenimą Stali-no ir kitų sovietinių didžiūnų laikais. Tai buvo lyg televizi-nis „Gulago archipelagas“... Televiziją žiūrėjau visur. Kro-kuvoje kelias naktis praleidau geležinkelio stotyje su tele-vizija. Mat rodė F. Fellini „Saldų gyvenimą“. Pernai, viešė-damas Izraelyje, net vakarą prie Nygyvosios jūros leidau su televizija: stebėjau kanalų kalbą ir nuomonių įvairovę.

Seniau televizorius buvo brangus ir beveik šventas daiktas, uždengiamas staltiesėle, kaip altorius. Gal jau tada nujautėme, kad mus gali kažkas stebėti? Nesu tikras, kad dabar taip ir nėra, ypač kabelinės televizijos laikais. Kai kas kaime televizorių laikė deficitu – nusipirkdavo dešimt iš karto. Dabar jau reikia dažnai keisti, nes vis ką nors pa-tobulina.

– *Gal atsimentate, ką konkrečiai žiūrėjote „žydrajame ekrane“ 7–8 dešimtmetyje?*

– Praėjusio šimtmečio septintasis dešimtmetis buvo re-voliucinis visame pasaulyje. Atrodo, kad tik dabar pasaulis ir mes pradėdame tai suvokti. Televizijos istorija irgi buvo

išskirtinė. Vieni dainavo „Bitlų“ dainas, kiti žiūrėjo pasau-lio futbolo pirmenybes. Visą 1966 m. liepą praleidau su futboly ir savo metinuku – Erdvilu. Šiomet man jau talkino jo sūnus Norbertas: nagrinėjome rungtynes kaip spektaklį, kuriame visi ką nors vaidina. 1968 m. kibau į čekų ir slova-kų spaudą – artėjo „socializmas su žmogišku veidu“. Per pusmetį išmokome skaityti spaudą be cenzūros. Vėliau bu-vo skaudu, kad viską sutraiskė tankai, bet sulaukėme „So-lidarumo“ ir net Atgimimo. Kam čia televizija? Ji leisdavo atsikvėpti. Lietuva septintajame dešimtmetyje ieškojo tele-vizijos specifikos, dairydamosi į Maskvą ir Varšuvą. Estai buvo priekyje, nes matė Helsinkį. Labiausiai nuo kontrolės stingo žinios. Gelbėjo diktorių veidai, nes diktoriaus teko dirbti plačiu diapazonu – nuo žinių skaitymo iki žemdirbių konkursų ir „žydrųjų žiburėlių“. Kaip greitai gražus dikto-rius veidas vėl gali virsti karišku, ideologizuotu, įsitiki-nau žiūrėdamas Maskvos televiziją Rusijos ir Gruzijos ka-rinio konflikto metu. Mūsų pavyzdys – E. Bučelytė 1991 m. sausį ir vėliau – tik procesas čia atvirkštinis.

Žiūrėjau visus ano meto televizijos teatro spektaklius, todėl šiandien jo pasigendu. (Danų režisierius L. von Trie-ras gerai pagavo televizijos teatro stilių filme „Dogvilis“.) Žiūrėjau visus lietuvių televizijos filmus, kurie buvo pra-dėti kurti 1961 m. Stora knyga apie juos pernai išleido R. Puplauskienė. Mėgino televizijoje kurti ir iškilūs kino režisieriai. Tačiau po V. Žalakevičiaus filmo „Visa teisybė apie Kolumbą“ bendravimai baigėsi, nes jie nepatiko Maskvai. Paplito neutralesnė kino forma – videoekraniza-cijos, į kurias Maskva nesikišo. Iš „Petraičių šeimos“, gali-ma sakyti, išaugo „Giminės“. O iš šių – vėl „Giminės“, tik po 20 metų... Čia kaip krepšinyje: kas dešimt metų – nauja karta. Ir vis gausėja atsiskyrėlių, bėgančių nuo gentainių į tolimas šalis.

– *Dar tarybiniais laikais, kiek prisimenu, aštuntajame dešimtmetyje, Konservatorijoje buvo pradėta rengti televi-zijos režisierius. Daug rašyta apie „televizinę specifika“: štai čia – kinas, o čia – televizija... Ar specifika praktikoje vis dar egzistuoja? Gal visos teorijos jau susimaišė televi-zijos barščiuose?*

– Televizijos teorija prasidėjo nuo svarstymų, ar ji yra menas. Gal manyta, kad bus kaip su kinu: iš pradžių „paba-laganys“, o paskui subręs. M. McLuhano teorija, kad reikia analizuoti medijų raidą, Maskvos buvo kritikuojama kaip antimarksistiška. Bet ji pasivirtino. Netgi daugiau – šiandien pradėdama nuo interneto ir siūloma eiti atgal, nors iki D. Vertovo. Kita nuolatinė paralelė – kinas. Tokia R. Kopylova net keletą knygų išleido, įrodinėdama, kuo skiriasi televizija nuo kino: stambus planas, nepakankamai ryškus ekranas, aktorius dvigubumas – gali atlikti vaidmenį ir tuoj pat tapti to vaidmens komentatoriumi ir pan. Greičiausiai subliūško plano ir ryškumo teorijos. Kol buvo bando-ma kino kalbą ir dramaturgiją pritaikyti serialams, ameri-kiečiai problemą išsprendė praktiškai: pirmieji sukūrė dau-giaseriinius, iš kino kronikos sumontuotus istorinius fil-mus ir išpopuliarino muilo operas. Šiandien jie kinui davė 3D (bus ir televizijoje), o televizijai – naujo tipo proble-miškus serialus, pradėdant „Simpsonais“ ir baigiant „Sek-su ir miestu“.

– *Kodėl dabartiniai televizijos serialai nepranoksta, net neturi ambicijų pranokti senųjų „Giminių“?*

– Rusai prieš porą metų smarkokai šovė į priekį seriji-nėmis literatūros ekranizacijomis. Ypač daug diskusijų su-kėlė „Meistras ir Margarita“. Pernai – dokumentiško sti-liaus 59 serijų filmas „Mokykla“, dėl kurio ir dabar tebesi-ginčijama. Rusai, kaip ir prancūzai, sugebėjo per mokyk-los temą parodyti skausmingą visos visuomenės pjūvį. Ta-čiau televizijos kasdienybėje (plg. BTV) tebekaraliauja kruvini kriminalai. Lietuvoje – irgi, tik daugiau meilės in-trigų. „Giminės“ vis kartojamos todėl, kad ten geri aktoriai ir profesionali režisūra. O kas gi režisuoja dabartinius se-riales? Atrodo, kiekvienas, kas netingi. O scenaristai? Kiekgi galima krauti ant A. Šlepiko pečių?

– *Televizijos žinių laida yra kiekvieno kanalo kokybės rodiklis. Kieno žinias išskirtumėte?*

– Žinios sensacingėja, nors dar nenusirto iki tokio ly-gio, kad nagrinėtų Zvonkės katino mirties priežastį (nors šiaip katinų gyvenimas yra labai įdomus ir kasdien vis ran-du savo Lipčiuje ką nors naujo). Vertinu žinias bėgančia eilute. Jų daugiausia LNK. Labai trumpos ir vis atnaujina-

mos – BBC. Kartais pykstu, kai vėluoja: džiaugiasi, kad mūsų vaikinai krepšininkai nugalėjo serbus, bet nepraneša, kada jie kovos dėl aukso su rusais. Apskritai mūsų jaunimo krepšinis televizijoje buvo beveik nutylėtas. Trūksta ne-vienapusiškų žinių – iš Afganistano, Irano, Baltarusijos. Patinka „Lietuvos ryto televizijos“ reporteriai: nelaksto paknopstom, turi laiko atskleisti temą detalčiau. Tradiciškai dažniausiai žiūriu „Panoramą“, o vakare – RTVi žinias, nes jose labai įdomūs reitingai dienos klausimu.

– *Istorijos laidas įdomias padarė įdomios asmenybės (A. Bumblauskas ir E. Gudavičius). Ką siūlytumėte kultū-roso laidų kūrėjams?*

– „Būtovės slėpiniai“ neatsitiktinai gavo Nacionalinę kultūros ir meno premiją. Čia kolektyvinio darbo nuopel-nas, nors ekrane matome tik diskutuojančius istorikus. No-rėtuši tokių diskusijų ir daugiau, ir keblesnėmis istorijos temomis. Kol kas spauda ar net „Delfi“ portalas temų ašt-rumu ėmė lenkti televiziją. Bet labai įdomūs kultūros žmo-nių portretai LTV. Čia jie turi klasikinį įdirbį nuo V. Paukš-telytės, N. Baužytės, V. Aleknavičiaus laikų. Komerčiniai kanalai pasuko „žvaigždėjimo“ keliu. Kultūra kaip pramo-ga – irgi gerai, nes televizija skirta visiems ir šito nereikėtų bijoti. Tačiau meistrytės požiūriu nepralenkiamas tebėra LTV „Kūrybos metas“ – D. Bičiūnaitės, J. Javaičio sukurti mūsų menininkų portretai. Labai svarbus juose ir operato-rius D. Buklio meistriškumas. Vien žiūrėti tokio lygio lai-das yra didelis malonumas. „Kine kaip kine“ dar nepasie-kia tokio lygio, nes prisiminimai apie vieno ar kito lietu-viško filmo kūrimą ne visada atrodo patys reikšmingiausi, problemiškesniausi, labiausiai intriguojantys. Tiesa, paskui rodomas filmas paprastai atperka laidos nuodėmes. Niekas neužpildė kol kas ir L. Donskio laidos „Be pykčio“ vietos. Atsirado visur tik daugiau pykčio (kartais jau ir L. Donskio pamąstymuose iš Briuselio).

– *Kaip vertinate nacionalinės televizijos antrąjį kana-lą? Jo įkūrimas buvo didelis laimėjimas.*

– LTV2 – atokvėpis šalia „kelio į žvaigždes“. Net vasa-rą, kai visi kanalai tik atrajoja, ką prikūrė per žiemą. O čia ir pakartojimai vertingi, nes vis ką nors būni praleidęs. Tele-vizijos laidų kultūros temomis konkursas parodė ypating-ą šio kanalo poveikį regiono televizijoms, ypač Šiauliuose. Ten surandama tokių vietinių temų, kurios reikšmingos ne tik Lietuvos, bet ir Europos mastu. Puikūs žmonių por-tretai, gyva kalba, gerai panaudota vietos archyvų medžia-ga. Visgi būtų labai gaila, jeigu LTV2 neturėtų finansinių galimybių kurti ir savo laidas.

– *Nacionalinės televizijos vizija jūsų akimis.*

– Sunkiausias klausimas – apie nacionalinę televiziją, nes ją teko pažinti iš labai arti ir pačiomis rūščiausiomis jai 1991 m. sausio dienomis. Laikai smarkiai pasikeitė, bet es-minės problemos liko. Nėra abonementinio mokesčio, todėl finansiskai LTV tebėra priklausoma nuo valdžios. Nėra vie-niša – gali gintis su EBU pagalba, bet nuolatinė gynyba se-kina jėgas ir resursus. Nori nenori, kai ką ir sušvelnini pro-gramoje arba imi trumpinti. Visa Europa išgyvena naciona-linių ir visuomeninių televizijų permainas. Vien klasikinėje BBC – kiek pasikeitimų ir traumų. Orientuojantis į politinę ir kultūrinę misiją svarbu pripažinti, kad ir elitinė, ir popu-liarioji kultūra televizijoje gali sambūviauti (plg. „Triumfo arką“ ar „Chorų karus“). Vertinga, kad ir temų globalumas būtų suprantamas ne vien tik vakarietiškai. Filmai ir laidos apie Afriką, Lotynų Ameriką, o ypač Kiniją ir Indiją šiandien jau ne egzotika, o koegzistencijos būtinybė.

– *Kokią kabelinę turite ir kokius kanalus mėgstate žiū-rėti?*

– Mano kabelinė – ir džiaugsmas, ir skausmas. Nors kanalų apie 40, jų daugėja tik gyvenimo būdo – maistas, sveikata, mados etc. – kanalais. Mano „Vilsat“ man nerodo nė vieno lenkų kanalo, užtat daug rodo rusų, iš kurių nuo-sekliai stebiu „RTR Planetą“. Net trys „Discovery“ – jau gerai. Bet angliško istorijos kanalo jau ieškau pas kaimy-nus, kurie turi lėkštę. Vasarą, kai mažoka naujų išpūdžių, labai praverčia „Mezzo“: čia bet kada atsigauna širdis nuo muzikos ir, svarbiausia, nuo aukštos kokybės režisūros. Kaip ir su knygomis: dabar skaitau daug ir iš karto, šokinė-damas nuo vienos prie kitos, bet širdį paguodžia tik Vaiž-gantas ir Faulkneris.

Aš, tu ir šuo Šeolas

Malonu doroti kepsnį prie šventinio stalo. Malonu mirti meilės glėbyje. Malonu spausti bendrakeleivio ranką krentant lėktuvui. Malonu vakare grįžti į jaukius namus ar bent viešbučio kambarį ir, kažkur toli aidint šūviams, nugrimzti į patalą. Malonu stipriai apglėbti bendražygi prieš lemiamą kovą, o Pilėnuose net mirti nuo jo rankos. Malonu priklausyti šeimai, netgi mafijos, genčiai ar išrinktajai tautai. Neišvengiamos kosminės katastrofos akivaizdoje malonu išgyventi jungtį su žmonija. Gera šunį pavadinti broliu, kai aplink nėra nė gyvos dvasios... Šioji pirmą kartą jungtis, matyt, atsirado mums kadaise susibūrus į bendruomenes, kad išliktume gyvi, todėl ji stipresnė už mirtį.

Norom nenorom turime pripažinti, kad šiuo gyvulišku jaukumo poreikiu tesame bendruomenė tarp bendruomenių gyvojoje gamtoje ir dulkė negyvojoje. Be to, susitaikymas su savo nereikšmingumu, atsirėmimas į visuotinę egzistencinę pagrindą reiškia Ego ir viso jo „simbolinio kapitalo“ mirtį. Individualumas, kažkada taip sunkiai išsikovotas („Egoistas!“ – skambėjo kaip pagyrimas), susikurtas kovojant su „minia“, „mase“, „kolektyvizmu“, „materializmu“ ir kitais bendrumais, dabar turi išnykti. Ratas apsisuka ir turi grįžti prie to, su kuo kovojai, nes iš esmės juk kovojai su savimi ir tave pagimdžiusia žeme. Grįžti į tą neatmenamą, gryną gelmės pojūčiu juntamą pirmą kartą terpę, kurią, Alphonso Lingio žodžiais tariant, sunku savintis ir kurioje mirtis yra džiaugsmas. Iš čia kyla noras „bent numirti“ gimtinėje – tai instinktyvus prisirišimas prie žemės, gimties ir kapo vietos, tai žmogžudį į nusikaltimo vietą atvedanti nereflektuojama žemės trauka. Tai ir saldi gravitacija žemyn, kai linksta kojos širdin įsmigus Amūro strėlei, ir Vėlinių migracija paklūstant amžių glūdumoje aidinčiam protėvių šauksmui.

Žemės trauka neišvengiama kaip lemtis, ji seka tave kaip šešėlis ar ištikimas šuo. Nuo savęs nepabėgsi, todėl sustoji ir klausai: ką reiškia būti savimi, kai ligšiolinio tavęs nebėra? Apie savo šešėlį ar šunį težinome tiek, kiek žinome apie savo praeitį. Bet argi mes žinome savo praeitį, tą tolimą ir tą pačią tolimiausia? Nežinome, nes tai ir nėra žinomo dalykas. Pirmą yra būtis. Kad ir ką kalbėtume, būtis mums ir dabar yra svarbiausia, ir liks svarbiausia. Remiamės savo būtimi, naudojames ja kaip duotybe, o galvojame apie kažką kita. Sprendžiame pasaulines problemas, ieškome gyvenimo prasmės, kuriame savo „aš“, giname Tėvynę – taigi, naudojame save kaip instrumentą, priemonę tikslui

Giedrės Kazlauskaitės nuotrauka

pasiekti. Nes taip esame įpratinti, taip esame išmokyti nuo mažumės. Niekas juk niekada nesakė (ar bent nesakė taip, kad išgirstume), jog tavo būtis yra vertybė savaime ir tu neprivalai ką nors daryti, kad būtum. Ideologijų apsuptyje būti savimi nėra paprasta: gerbk Didžiojo Tėvynės karo veteranus ir kapus šalia bažnyčios; gerbk Lietuvos didžiavirius ir melskis už juos bažnyčioje; būk nekompleksuotas kosmopolitas ir bendrauk su Dievu laisvai, kaip patinka.

Kas lieka vienu mostu atmetus visas tavo tapatumą konstruojančias ideologijas? Pradžioje klausimas skamba truputį gąsdinančiai, nes nesi įpratęs gyventi be ideologinių ramentų – užpildančių tavo gyvenimą žinojimo, kas esi, šviesa, darančių tave žmogumi. Atrodo, kad su jais dingsti ir pats, nes jie gi sudarė bent dalį tavo savasties. Tai, kas atsidengia, nebūtinai yra malonu. Gelmių psichologijos adepto Carlo Gustavo Jungo tvirtinimu, po kasdieninio mūsų „aš“ kauke slypi Šešėlis: archetipas, sąlygiškai autonomiška „atskilusi asmenybė“ – visuma negatyvių žmogaus savybių, kuriomis jis pasižymi, bet kurių nepripažįsta savomis. Nesuderinamos su sąmoningai pasirinkta nuostata, jos paprastai slopinamos, išstumiamos į pasąmonę. Šešėlis yra tamsioji asmenybės pusė. Ji pradeda formuotis jau vaikystėje, kai tėvai moko vaikus, kas gera ir kas bloga, kas galima ir ko negalima. Šešėlis yra atavistinis ir dvilypis kaip gyvatė: simbolizuoja ir pagijimą, ir pražūtį. Šešėlį sudaro ir apgailėtinas bei peiktinas silpnumas, ir sveikas instinktyvumas,

kurį pamynus neįmanoma stiebtis į aukštesnę sąmonę.

Pasirodo, kad esi gana primityvus, vos vos civiliziuotas, nei ką žinantis, nei ką žinosiantis, o visas tau įteigtas ir tavo išiteigtas progresas, visas „žinių bagažas“ nueina šuniui ant uodegos. Ir svarbiausia, kad taip ir nežinai, kas yra žmogus. Štai kaimynas savo šunį myli labiau nei savo vaiką. Bet ką tu gali įrodyti? Sakytum jam, kad žmogus ir šuo nėra tas pats, bet visų pirma tu neturi teisės jam taip sakyti, nes nesi tas, kuris sprendžia, kas yra žmogus, o kas ne. Tai tik tavo nuomonė, kuri niekam neprivaloma, jei nesi tironas. Ir kaip tad atrasti bendražmogiškumą tarp šunų mylėtojų ir jų nemylėtojų, jei vieniems meilė šunims yra savaime suprantama, natūrali, o kiti žmogiškumo ieško skirtume tarp žmogaus ir gyvulio? Dvi diktatūros: žmogus yra tas, kas myli šunį, arba žmogus yra tas, kas be šuns. Žmogus su šuniu ir žmogus be šuns susitikę gatvėje neturi ką vienas kitam pasakyti, o kaime ir negali, nes už juos kalba ant grandinės besidraskantis namų sargas. Tarp jų nėra žmogiškumo. Tarp jų yra šuniškumas. Šuo iškyla kaip žmonių tarpusavio santykių ir paties žmogiškumo problema *par excellence*. Šuo, kuris yra ir draugas, ir priešas. Šiuo agresijos ir meilės principu grįsti ne tik žmonių santykiai – žmogus žmogui vilkas, žmogus žmogui brolis – bet ir tautos vienybė ir tarptautiniai santykiai.

Tačiau – ir tai esminis klausimas – ar be šio šuniškumo dar lieka kas nors išimtinai žmogiška? Klasinės, rasinės, etninės, lytinės meilės ir neapykantos, grupavimaisi ir antagonizmai – visa tai yra šuns („draugo–priešo“) sfera. Bet ar yra kas nors išimtinai žmogiška, kas plevena virš mūsų ir jungia mus kaip žmones anapus šuniškumo? Bijau, kad ne. Kad ir kaip to nenorėtum humanistinių idealų sekėjas: sotus alkano nesupras. „Piktas šuo“ nesupras. Nes pirmesnė už žmogų yra baimė. Baimė dėl savo gyvybės, kuri ir yra žmogaus lemtis. Čia baigiasi visi argumentai ir išdygsta dantys. Kalenama jais iš baimės, šalčio ar agresijos – jau ne taip svarbu. Čia prieiname ribą, kai nebėra jokio racionalaus paaiškinimo. Beprotybės ir chaosas, ir laisvė. Tačiau ir vienišumas, ir nežinojimas, kaip viskas yra iš tikrųjų, kas yra žmogus. Galbūt tai jau mirties patirtis, nes ji irgi bežadė.

VYTAUTAS KINČINAITIS

JOHN M. BUCHANAN

Patriarchas kaimynystėje

Viename straipsnyje Krista Tippett prisimena, kaip būdama paauglė, troško išvykti iš gimtosios Oklahomos ir pasitraukti nuo savo senelio pietų baptisto, kuris jai ikūnijo „ankštą ir uždara pasaulį griežtai apibrėžtomis ribomis“. Anot jo, „kiekvienas katalikas ir žydas, kiekvienas Kinijos ateistas ir čikagietis šiaurės baptistas – kitaip tariant, kiekvienas ne pietų baptistas – [buvo] pasmerktas“.

Svarstau, kokia daugybė mūsų savo praeityje turime tokią figūrą kaip anas senelis – kokią nors valdingą asmenybę, kurios tvirtas tikėjimas, tuomet atrodęs ribojantis, padėjo mums apsibrėžti, kokia yra ir kokia nėra mūsų pačių religija. Man toks žmogus buvo ponas Estepas, kaimynystėje gyvenusios uolių baptistų šeimos patriarchas. Kadangi mūsų namus skyrė vos dvidešimt pėdų, galėjome pažvelgti į jų virtuvę, o jie – į mūsų. Oro kondicionierius tais laikais dar nebuvo, tad galėjome girdėti beveik viską, kas vyko vienu ir kitu namuose – jie girdėdavo retykiais susiginčijančius mano tėvus, o mes girdėdavom, kaip ponas ir ponija Estepai bei penki jų vaikai, mamai skambinant pianinu, keturiais balsais gieda „Palaimintą tikrumą“. Kartais berniukai užgrodo trimitais, tai labai erzino mano tėvą, kuris šiaip jau buvo palankus jų krikščioniškam įkarščiui, tačiau manė, kad sutemus visiems derėtų laikytis tylos.

Ponas Estepas laikėsi griežtos dienotvarkės: sekmadienio rytą į bažnyčią, paskui į Jaunųjų baptistų sąjungos susirinkimą, po kurio vykdavo sekmadienio giesmių vakaras su daugybe trimitų, o trečiadienį – į vakaro pamaldas.

Jis nerūkė ir nevarėjo alkoholio, o jo vaikai, mano draugeliai, man tvirtino, kad mano tėvų, kurie nevengė nei vieno, nei kito, laukia rimti nemalonumai. Ponai Estepai niekada nešoko, nevaikščiojo į kiną, nelošė kortomis ir nė neatsiversdavo sekmadieninių laikraščių. Kartais vakarais nueidavau su jais į bažnyčią. Ten geriau įsimindavau Bibliją ir šnekindavau mergaites (čia jų buvo gerokai daugiau nei manojoje nedidukėje Vestminsterio presbiterionų brolijos parapijoje). Mano tėvai leisdavo man ten eiti, svarbiausia, kad sekmadienio rytą būčiau drauge su saviškiais presbiterionais.

Stebėdamasis savo kaimynų teologiniu ir eschatologiniu uždaramu ir imdamas suvokti, kokie prieštaravimai glūdi tarp jų paradinio Biblijos supratimo ir to, ką žinojau apie pasaulį, iš Estepų ir jų religingumo supratau, koks nėra manasis religingumas. Man regisi, kad savo ruožtu jiems manasis religingumas bus reiškęs tą patį.

Neseniai turėjau progą daugiau pagalvoti apie poną Estepą. Prisiminiau, kaip jis mokė mane svaidyti beisbolo ka-

muoliuką ir taikliai mesti žiedus. Prisiminiau, kaip ponas Estepas ir mano tėvas sėdėdavo mūsų sodo verandoje vasaros vakarais ir šnekėdavosi, tėvas vieną po kitos traukdavo „Camel“ cigaretės, o aš klausydavau jų šnekų, kol snaudulys nugindavo į lovą. Prisiminiau, kaip ponas Estepas susidomėjo, kad pradėjau studijuoti teologijos mokykloje (prie tokios institucijos jis nebūtų lietišis nė dešimties pėdų ilgio kartimi), kaip jis teiraudavosi apie tai, kaip man sekasi mokslai, ir kaip iškilmingai man paspaudė ranką per mano ordinaciją – ko gero, tai buvo vienintelis kartas, kai jis peržengė presbiterionų bažnyčios slenkstį – ir tarė: „Žinai, iš dalies esame dėl to kalti.“ Po daugelio metų, kai ponios Estep ir mano tėvo jau nebebuvo, o mano mama sunkiai sirgo, ponas Estepas ją nuolat aplankydavo, pasirūpindavo pirkiniais ir nuveždavo pas gydytoją. Jis man parodė tikrą gerumo ir kaimyniškumo pavyzdį. Danguje jam – ir visiems Estepams – vietos bus užtektinai. Tik tegu sutemus jie negroja trimitais.

„The Christian Century“, 2010.VII.27
Vertė Kęstutis Pulokas

SIGITAS GEDA

Dainos, kurių išmokė motina

2007 metai

Liūdną valandą

Su vilkais gyventi – vilku staugti... Yra panašiai skambanti rusų patarlė. Klausimas: ar yra dar likę kokių nors žmogiškumo salų? Jeigu ne arba jūs į jas nepakliūsite, tada mirtis arba savinaika nėra toks baisus daiktas.

Ne visi gali vilku staugti.

Elementarūs dalykai

Kai žmogus mesteli jums, kad nesidomi politika, tai atsakykite, kad jis ne taip supranta žodį „politika“.

Tai nieko kita, vien išpareigojimas bendruomenei (poliui).

Antras dalykas – be humanitarinių disciplinų žmogus nesugebės kurti.

Ar lietuvių tauta dar turi bendrumo jausmą?

Išaugo žmonės, kurie netapatina savęs nė su jokia kultūra. Tam, kad vaikai išliktų...

Atmintukas –

pirštelis, saugojantis interneto informaciją.

Kaip gydytis

Apie epilepsiją esam daug girdėję. Naujas būdas gydytis: pro sukąstus dantis tyliai deklamuoti eilėraštį... Bent jau čia prireikė Maironio ar Nėries!

Dar dėl J. Meko –

o ir J. Mačiūno. Pasirodo, Mačiūno sesuo brolio darbus (jei tokie yra) sykių jau buvo pardavusi vienam Vokietijos muziejui... Dabar skandalas, kad Jonas pardavė tai, kas jau parduota. Tikras „Fluxus“! Zuokui kas? Nemanau, kad jis iš viso ką nors apie menus raukia.

Kaip ir visa savivaldybė.

Sovietmečio paminklai

– Susitinkam prie Cvirkelės! – tai jaunimo posakis.

Kas vyresniems – ideologija, jaunimui – egzotika.

Cvirka prisidėjo prie Nepriklausomybės praradimo, Islandija – padėjo ją atgauti.

Taigi Islandijos gatvės atsiradimas yra nuoseklus.

Jonas Mikelinckas

Atsimenu, kai jam sukako 80... Dabar jau gal 85-eri. Vis prisimenu ir prisimenu. Maniau, gal žmogus serga. Šįvakar sutikau kito Jono – Jackevičiaus vakare. Iš veido beveik nepasikeitęs. Pasisveikinom, bet ilgai nepakalbėsi...

– Vis galvoju ir galvoju, ką tas Sigitas veikia. Nepaliauju skaityt dienoraščius ir stebiuosi – iš kur tas žmogus semia?..

– Greit baigsis, – sakau, – būtų laikas...

Čia stovėjęs Valentinas Antanavičius nusijuokė jam būdingu juoku:

– Nebijok, savaime visi baigsim...

Paskubėjau pritarti.

O vis dėlto nuojautos yra, telepatija egzistuoja. Labai dažnai ir mes prisimenam tik tuos, kurie mus prisimena.

Tiesa, turi būti ir tokių, kurie mus atsimena, o mes jų – ne. Tai skaudžioji būties pusė.

Daug jaunų „degeneratų“. Ar mes kitados irgi taip atrodėm vyresniųjų akyse? Siaubingas neišsprusimas.

Prarastieji gyvenimai

Moteris, kurios aš neatpažinau:

– O jūs toks pats...

– Na, na! Aš pražilęs...

– Akys tos pačios... Linkėjimai nuo S. Atsimenate, buvom susitikę.

(Neatsimenu, deja, nieko.)

– Perduokit linkėjimų.

– O, ji labai apsidžiaugs!

(Nei kur, nei kam, nei kada.)

Dialogai

Postambė moteris labai liesam vyrui:

– Kaip gyveni?

Liesasis:

– Nieko, gerai.

Riebokšlė:

– Jeigu dar taip liesėsi, išnyksi visiškai.

Vyras:

– Nieko...

Pavergimo logika

Svarbiausia palaužti žmogaus dvasią. Tada jis beveik nugalėtas. Pernelyg kurį iš nugalėtų kankinti nereikia. Tada jie gaus kankinį.

Palaužtą dvasią gali sugrąžinti tikėjimas. Tada reikia bijoti pamokslininkų.

Mus gali išgelbėti tik stiprios dvasios žmonės. Deja, tokių nebeliko.

Didžioji problema

Prieš mylintis reikia mylėti.

Gruodžio 4, antradienis

Eilėraštis, kuris skauda

Geriau būtų – prie jo traukia sugrįžti, jis neišeina iš galvos. Patetiški variantai – epochinis ar giluminis. Salomėjos Nėries „Maironiui“, rašytas Ufoje 1942 m. sausio 15 d.

Atsimenu, kaip raiškiai jį deklamuodavo a. a. L. Noreika:

Sako, mirdamas mane tu keikei,

O numiręs surūstėjai dar labiau.

Ligi šiol aš negaliu vis atsipeikėt:

Juk tave mylėjau ir gerbiau.

Kaltės ir nuodėmės, prakeikimo nesupratimas. Nėris kaip užklupta mokinukė bando teisintis, bet taip ir nesuvalkoma ką padariusi. Kad Maironį ji mylėjo ir gerbė – nedidelė naujiena. Tarsi tėvą – privalu buvo!

Maironio rūstumas suvokiamas, nors ir ne visai krikščioniškas. Čia jis – Senojo Testamento saugotojas. Tėvas – baudėjas, atlieka savo ganytojišką priedermę.

Salomėjos dievas, tiesą sakant, buvo kitas, kitoks. Moteriškai trapus, atleidžiantis. Maždaug:

– O ką aš turėjau daryti?

Žinoma, kad „tėvas“ čia per rūstus, o „dukra“ pernelyg slystelėjusi. Nėris jautė kažką ne taip padariusi, žinoma, kad nebuvo tokio prakeikimo (ir negali būti!) uždrausti jai „Būti tėviškės arimų slietu, / Mėlyna rugiagėle rugiuos“ (pabaiga).

Čia dviejų Lietuvių, dviejų realybių sandūra: Maironio Lietuva (iš XIX a. atgimimo idealų) ir Nėries – moters, kuriai Maironio Lietuva buvo svetima, o būsimoji (su Stalino saule) prie širdies, kadangi ją bent laikinai iškėlė.

Skaudžioji būtis.

Maironis buvo Katalikų bažnyčios prieangyje, o Nėris pasiliko su gamtišku – panteistiniu dievu arba... sudievinu socializmo stabą, satrapą ir tironą.

Siurrealizmas

Jeigu toks metodas (ar stilius) dar gyvas. Kaip pašmonės jungtys, vaizdiniai ant sapno ir realybės ribos, šia-pus-anapus... Prancūzams, kurie naudojo šį metodą (ir išnaudojo), galop paaiškėjo, kad jis tinkamas tik tam tikrais atvejais, veikia tam tikroje terpėje, tam tikru spinduliu.

Svarbiausių dalykų normalia žmonių kalba negali pasakyti. Galop jis tampa maginiu ar fantastiniu realizmu, susimazgo su folkloru, egzotizmais, dienos realijomis, mitologiją ir religijų figūromis.

Galų gale paaiškėja, kad žmogus negali sapnuoti visą gyvenimą, kartkartėm privaloma ir atsibusti.

Apie kokį nors „neo-“ čia kalbėti sunku, tiesiog – iš kiekvieno metodo galima ką nors nusičiuoti...

Metodas išsigema, kai juo imama piktnaudžiauti. Psichoanalizė įteisino, pagrindė daug pašmoninių vaizdinių, žmonės liovėsi stebėtis... Čia siurrealizmas ir baigiasi.

Ir dar: kokia naujybė šmėkšteli, atrodo, to nebūta, paskui traukiami jos analogai – iš pasakų, legendų, viduramžių ir t. t. Tada reikia naujos naujybės.

Ir vėl – Ekleziastas

Tokie visuotiniai (universalūs) kūriniai gali būti skaitomi vis iš naujo. Jie atsiveria paraleliškai mūsų patirčiai, būsenai, amžiui ir lemčiai.

Šįvakar persirašiau iš 4 skirsnio:

„Vargas vienišam žmogui! Juk kai jis suklumpa, nėra kam jį pakelti. Panašiai dviese, miegodami kartu, šildo vienas kitą. O kaip gali vienas miegodamas šiltai jaustis?“ (10–11)

Jau tos eilės!

Andai gavau žinutę:

Aš myliu tave kaip bananą,

Kur žydėjo varteliuos pas mamą...

Maniau, kad „izdevonas“, o, pasirodo, toks medis tikrai auga ir žydi Lietuvoj. Tik vaisių neužmezga.

Iš gydytojos patarimų

Apkūni ponis klausia (į ausį):

– Ką daryti, kad suliesėčiau? Tik nenoriu sportuoti...

– Geriausias patarimas – gulėti. Nė vienas vyras gulint moteriai nėra pasakęs, kad ji per stora ar per plona...

Gruodžio 5, trečiadienis

Sriubos dienos

Tą sriubą dalija Maltos riterių ordinas. Vargstantiems Lietuvoje. Vakar pradėta pilstyti. Dalyvavo Seimo pirmininkas, svečiai iš prezidentūros, tėvas Astijus... Vargstančių mokestis simboliškas. Sriuba – žirniai su šonine.

Ragaukite ir nupirkite kitiems vargstantiems. Nuo 12 iki 14 Rotušės aikštėje.

Mitingas prieš Joną

Jis įvyko vakar prie Vizualiųjų menų centro. Medinis Jurgis Mačiūnas (ant kojūku) susikovė su mediniu Jonu Meku. Iš juos imituojančių atpažinau Gytį N. Prie stalo su povo plunksnų kepure sėdėjo kitas J., gal imitavo miesto merą...

Aniedu grūmėsi iš tikrųjų.

– Jonai, matj, pardavei visą „Fluxus“!

Ir rovėsi, rovėsi...

Iš linksmesnių SMS

Žmogus parašė kitam žmogui (savo bičiui):

– Tu pavarei man į akis dujų iš balionėlio, paskui su šampano buteliu išmušei tris dantis.

Netrukus gavo atsakymą:

– Tavo akys pūliuodavo ir prieš tai, o burnoje turėjai protezą.

Apie kalbėtojus

Yra žmonių, kurių kalbėjimo tempas neįtikėtinas. Ir jie ne kokie plepiai. Vienas – baletmeisteris Eligijus B. Gyvenime su juo kalbėjau vos du sykius. Žodžius berte beria, informaciją žerte žeria... Ūmai pasijunti priblokštas, prispauštas.

Beje, toks buvo ir šiemet miręs rusų postmoderno tėvas Dmitrijus Prigovas. Berne, kur vyko A. Platonovo konferencija, turėjau „vadovauti“ vienai „kadencijai“ ir šiek tiek bandžiau jį pristabdyti!

Kur tau! Jie susinervuoja...

Tai gyvos ugnies kamuoliai.

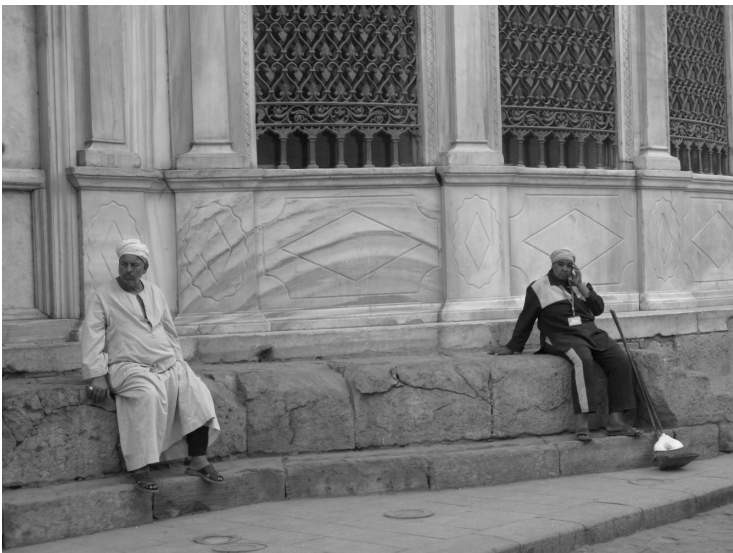
Čia mane patį pristabdė Eligijaus draugas Jonas, pasakęs, kad ir aš dažnai kalbu per greitai. Susigėdau ir apsiraminau. Galėčiau patvirtinti, kad kažki kokia jėga tokiais atvejais gena „iš vidaus“. Paskui pasijunti kaip... tuščias maišas.

Paskui egiptietišką maną (3)

„Sukarijos“ kronikos, arba Jei nerandi išėjimo, išeik pro įėjimą

Gyvenimas Egipte turi vieną nenuginčijamą pranašumą – mužu su gyvenimu nebestovime vienas kitam skersai gerklės. Užtat kur kas daugiau laiko lieka stovėti kur nors kitur. Pavyzdžiui, ant Šeraton ir mūsų bevardės gatvės kampo, priešais „Sukarijos“ kavinukę.

Stovėjimas ant kampo mūsų vakarietiškoje sąmonėje visai be reikalo apmegtas tankiu nei šiokių, nei tokių prasmų tinklu. Lyg užtektų naivumo įsivaizduoti, kad Avicena „Gelbėjimo knyga“ ar al Farabis „Traktatą apie dorovingo miesto miestiečių pažiūras“ būtų skrebinę kur prie kruopščiai nublizginto masyvaus rašomojo stalo, patogiai įsitaisę ant prabangių minkštų pliušu apmuštos kėdės, o ne kokiam nors nuokampy, geriausiu atveju gal kur ant nudrengtų, nargilės anglių pelenais pasūdytų ir taukuotais pirštais nugrabinėtų pagalvėlių, rytietišku papročiu parietę po savimi sukryžiuotas kojas. Apskritai, galantiškai pasitempęs prie stalo, rašyti sugebėjo gal tik Puškinas širdies beletristiką. Nežinau, ar taip iš tiesų rašė, bet kitaip šiukštu jo niekada neįsivaizdavau – nei su ašutiniu apsiaustu vietoj aristokratiško frako, nei su nargilės kandikliu burnoje, pro pravertą lūpų kampa leidžiančio dūmų gijas. Nieko nesakau, išpuoselėtas aristokratiškumas žavus, tik ne visiems prie veido. Baisu net pagalvoti, su koku triukšmu, Puškino fraku aptempus kokį šiaip ne taip į galabėją įsispraudusį egiptietį, išlakstyti visi *guzikai*.

Čia, Egipte, stovėjimas, sėdėjimas ar gulėjimas – kaip kam patogiau – gatvėje ar ant jos kampo yra Didžioji egzistencijos esmė. Net namus egiptiečiai stato tik tam, kad turėtų iš kur išeiti į gatvę. Po popietinio grožio miego (egiptiečiai, ištyrę, kad iš pradžių darbas žmogų puošia, o paskui – *kvietai* aplink grabą, greitai atsisakė niekam tikusios Vakaruose vis dar plačiai taikomos baudžiauninkų grožio terapijos ir persiėmė blaivaus proto padiktuotos praktikos) visas namų prieigas, laiptus, laiptelius, atokesnius kelkraščius tirštai kaip žvirbliai laidus nutupia sutanota vyriškoji genties dalis. Labiau prakutusieji tupia lauko kavinėse, ir taip mažne iki paryčių kiekvieną dieną. Na, ne tam, kad apžiūrėtų, kiek siesta atpalaidavusi veido raumenis ir išlyginusi rūpesčių raukšles apie akis ar tvankos sukeltas ūmus prakaitavimas išvalęs poras. Šitas vakariečiams menkai pažįstamas procesas iš tiesų vadinamas socializacija. Tik ką tiek laiko plepėti – vienam Alachui ne paslaptis. Turbūt visa praėjusi diena vakare liežuviu iš naujo nugyvenama dar bent penkis kartus. Juk tiek ten ir to dienos gyvenimo neretam – pora kartų gulomis, penki kartai kniūbsčiomis ir dar pora sėdomis mosuojant šaukštu apie burną. Moteriškoji genties dalis taip pat buriasi į pulkus, tik jų viešose vietose taip paprastai nepamatysi, bent jau lauko kavinėse. Kad ir kaip, šituo geru papratimu aš dar neužsikrėčiau, prie „Sukarijos“ dažniausiai ugdau savo kantrybę – ko nors vis laukiu. Sakytum visi keliai veda nuo „Sukarijos“. Iš tiesų, jei Egipte neturėtum laiko mindžikuoti, su egiptiečiais apskritai per visą gyvenimą nesusitiktum – į jų genetinio procesoriaus atmintį Aukščiausiasis, nesuprasi, iš kokių paskatų, neįrašęs jokios laiko pajautos ar matavimo programos. („Alachas – iš prigimties ne informatikas!“ – pasakytų kiekvienas informatikas.) Todėl musulmonams laikas – Dievo dovana, ir valdyti ar juolab išgauti iš jo naudos yra nuodėmė. O šitai, tęsiant mintį, reiškia, kad laukti egiptiečių – tai laukti sunokstant ką tik nuždėjusio persiko. Na gerai, kartais esti gal šiek tiek mažiau poezijos, gal net išmatuojamos primityvesniais laiko matais. Valanda, viena, kita... Ko vertos šitos smulkiosios valandos amžinybės įvijose?! Kelyje palik-

to karvės blyno jos nevertos! Tikėtis, kad tu su savo reikalais esi kuo nors svarbus šioje milijoninėje šalyje, tolygu manyti, kaip kažkas yra sakęs, jog ir blusa šuns kailyje be galo svarbi, gal net šuo gyvena tik tam, kad tą blusą tukintų.

Turiu pripažinti, baugu suvokti, kad yra svetimų gyvenimų su tokia nebūdinga tau patirtimi ir įpročiais, kurių galbūt niekada neprijaukinsi. Kitoks gyvenimas lyg apriboja tavą, tampantį jau nebe vienintelį, neprivalomą. Tokiais atvejais jautiesi gal net savaip antiįstatymiškas. Kita vertus, būtinybė iš naujo įvardyti vieną po kito atrandamus dalykus, suteikiant jiems ontologinį statusą savo atsiestoje patirtyje, ne tik įkvepia adomiško vitališkumo, bet ir pirmiausia pabudina iš naivaus kasdienio somnambulizmo. R. Irwinas kadaise labai teisingai pastebėjęs, kad „opijus neteikia jokio tikro malonumo, jis tik lengvina žmogaus buvimo kūne skausmą – kraujo plūdimą gyslomis, sausgyslių brūžinimąsi į kaulą, smegenų košės tirtėjimą kaukolėje, – visą tą kasdienę mūsų skausmo plotmę, kuri darosi pastebima tik tada, kai opijus ją apmalšina“. Lygiai kaip ir gyvenimas svetimose kultūrose – jis ne žavus stebuklas, bet tiesiog galimybė aiškiai suprasti, kokia vis dėlto primityvi egzistencija yra namuose, kur visa išsiėdė į tave ir blogas kvapas, kaip ir tu visame kame. Save randi visur: šia gatve eini į parduotuvę, ta – į kioską laikraščio, o ana – kas rytą stumiesi į darbą, kur metai iš metų klausydami tomis pačiomis bangomis transliuojamos kafonijos nori nenori imi skirti visas intonacijas ir nuspti jas sukeliančias priežastis: prie lango sėdintis pliktelėjęs kolega, per pietus piepsinčio viščiuko balsu „kačiukus“ ir „zuikiukus“ į telefono ragą dalijantis naujajai savaitgalinei pažįstamai, į darbo pabaigą lyg sudžiūvusiam nendri šnukį badomas liūtas į telefono ragą riaumoja žmonai, kad tikrai šiandien grįš laiku; dvi kitame kampe įkurdintos kolegės iš Visuotinio džiaugsmo sektos niekaip negali numaldyti krykštavimų dėl kažkokios spaudos konferencijos, kuri nepanašūs vienas į kitą vandens lašai; sekretorė iš trečio kampo pakiliai kaip pastorius nuo sakyklos vėl anonsuoja, kad rytoj penktadienis, o tuo pačiu tonu akompanuodama jai atitaria buhalterė – apie greitai burtų būdu mokėsimum atlyginimus. Nežinia, kiek jau laiko darbe sėdi su ausinuku, jei tik galėtum, užsikištum juo ne tik ausis, bet ir akis. Kai galiausiai pakylai ir pasisuki namų link, vėl – gatvė. Vėl parkas. Šiame vedžioji

šunį, tame persiėmęs šuniškų nuotaikų – save. Šioje kavinėje dozuoji kavą, toje maldai skrandį, į aną užsuki *autopilotu*, visai kaip kartais buto raktų imi ieškoti šaldytuve (jei rastum juos ten nors kartelį, ir tai jau būtų šis tas, deja...). Kiekvienas kampas – užspringęs tavimi, o tu juo. Kiekvienas mažmožis pakartas ant tos pačios vienintelės (a)logikos virvelės, tarsi net mirti niekas nebūtų sutikęs kaip nors kitaip. Gyvenimas – neįtikėtinais plokščias, konstatuojai pagalvoti. Čia visi tūriniai objektai praplaukia išskysdami į dėmes, susipindami į linijų raizginius, kol pavirsta tapetų raštais ant gyvenimo plokštumos. Tad į juos nekreipi dėmesio, kol nereikia tų tapetų nuplėšti, o nuplėšęs užklijuoji kitus ir toliau taip pat nekreipi dėmesio. Tačiau ne tik akys ar kitos juslės neišvaduoja ir neišsaugo matomo ir girdimo pasaulio nuo subyrėjimo, tirpimo ir pasklidimo. Nepajunti, kai galiausiai tokiais tapetų raštais pradedi ir mąstyti. Egzistencija – kaip nefigūratyvinis menas. Baisuva! Akivaizdu, skubiai reikalinga dozė! Tad atsistoji kitam pasaulio gale, priešais „Sukariją“ – vieną iš tų dar iki Alachą užrūstinančio Trejybės skaičiaus suskaitomų Hurgados kavinukų (gaivalingą oazę turistinio rezervato dykynėje!), kurios turi potencijos sušildyti sielą, ir dairaisi. Gal net skiemenuoji mintyse, pamiršęs bet kokias lingvistines taisykles: *d-o-o-o-zės*.

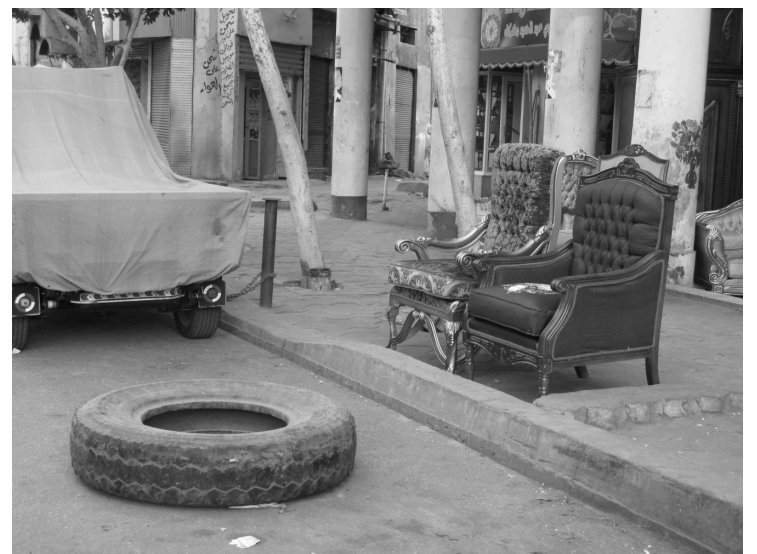
Būčiau linkusi manyti, kad vietiniai čia irgi susirenka dėl to paties – dozės. Kiekvienas savos. Kas per plaučius, kas per akis įtraukiamos. Aš solidarizuojuosi su pastaraisiais, skirtumas gal tik tas, kad mūsų žvilgsnių vektorius pasisukęs priešinga kryptimi: mano – nulinio laipsnio kampu į „Sukariją“ (teisybės dėlei, sakykim, su šiokia tokia nerimta paklaida, nes vaizdo pilnatvę užstoja telefono automatas, iš dalies palikdamas mane už ryšio zonos ribų), o jų – šimtu aštuoniasdešimt nuo „Sukarijos“. Vyrui medituoją žvilgsniu suklimpę į gatvę strakaliojančių basapilvių (basakrūčių ir basauodegių, kas be ko) budaičių bambas. Jų, žinoma, Hurgada, kaip kiekvienas save gerbiantis kurortas, nestoko-

ja. Sprendžiant iš šlapių, ilgesingų veršelio žvilgsnių, visada išdidūs, nepalaužiami musulmonai, šią minutę įtikėję bedieviškais prietarais naiviau nei vaikai dantukų fėja, dar kiek ir nesivarždami pulstų delnais trinti plikų budos dukterų pilvukų – žadančių turtus, palaimą... nirvaną... išmintį... pusiausvyrą... ramybę – viską, ką, matyt, šykštėdamas Alachas jiems atseikės gal tik kitoje karalystėje ir tai tik išrinktiesiems. O čia, „Sukarijoje“, išrinktasis yra kiekvienas pasiskubinęs klestėti sėdyne ant stalų draugiją išdavusių ir tvarkingai eilėmis, kaip tikram kino teatre, į gatvės pusę išsirikiavusių begėdžių kėdžių. Koks idiotas neįtikėtų tokiu rojumi, kur laimėjimo dydis atvirkščiai proporcingas tam laimėjimui gauti įdedamoms pastangoms.

Na gerai, o kur mano rojus, manoji nirvanos porcija? – imu nekantrauti. *Sabr huva al miftiach ila al džana* (arab. „Kantrybė – tai rojus vartų raktas“), – paprotintų koks musulmonas tokiu atveju. Tiesa, reikia pasakyti, musulmonų supratimu, nuo rojus vartų, be kantrybės, yra ir dar vienas raktas – žmona, tik dažnai jis sukurtas taikant pernelyg pažangias technologijas, nes ne visada vyrams pavyksta atsirakinti net nuosavo buto duris, kurias šis raktas užrakina.

Vis dėlto užkalbėtam likimui kantrybės šįsyk iš manęs nereikia, nedelsdamas įbruka į ranką teisingą kortą. Net dorai nesuspeju pamatyti iš kur. Žnekteli tiesiai ant šaligatvio, vos per trejetą metrų nuo manęs. Iš pažiūros ne daugiau kaip dešimties, su milžinišku juodu batu vienoje rankoje, bet ne blondinas, kitoje – medinė dėzelė batų šepėčiu ir tepalui. Berniukštis balta galabėja, ar bent tokia ji buvusį savo geriausiais laikais, ir lyg pagal psichiatrijos ligininės madą keistai nutįsusiomis rankovėmis. Ant ištiestų kojų lyg du laivai kadamuoja akivaizdžiai per didelės šlepetės. Žiūrėdamas į apskretusias jo pėdas, patikėtum, kad valo jas tuo pačiu batų šepėčiu su tepalu.

Batų valytojai arba žuvėdros – ir kartu, ir atskirai – mane visada net neklaušę įgėna į laiko mašiną, akimirksniu nubloškiančią dvejetą metų atgal tiesiai prie Bosforo krantų. Ten šitomis dviem profesijomis (juk skraidyti irgi reikia ilgai ir kantriai mokytis) užsiėmę, ko gero, pusė Stambulo. Ir kartą taikią popietę kaip tik esu susidūrusi su vienos iš jų meistru, neabejoju, savo srities žinovu, bet... turbūt niekada nemačiusiu Nancy Meyers „Ko nori moterys“. Kepėstuodamas pro šalį meistras kažką (ne)tyčia pametė iš savo medinio „portfelio“. Šuktelėjau ir dūriau ranka ton pusėn. Atsikūjęs nusiviepe pakelės maniako šypsena ir grįžo pasiimti. Tada patenkintas pasisuko į mane ir kažką turkiškai sugargaliavo. Nors nesupratau, bet į „ačiū“ tai visai nebuvo pana-

šu, todėl tik abejingai krestelėjau galvą ir burbtelėjau tarptautinį minimalistinį „a“ su klaustuku gale. Batų vyriškis mostelėjo pirštu rodydamas man žemiau bambos ir paslaugiai sučeptėjo žuvies lūpom. Abejingai taip pat mostelėjau pirštu rodydama jam žemiau bambos ir iš širdies pliaukštelėjau ore delnais, kaip pliaukštelima norint sutrėkšti gerokai paįkyrėjusių uodų... Taip ir išsiskyrėm. Abu nepatenkinti, bet puikiai vienas kitą suprātė.

Egiptietis berniūktis visai nepanašus į savo amato brolių nuo Bosforo, jis visai nepanašus ir į tai, ką įsivaizduočiau kaip dešimtmetį snarglių. Nors, turiu pasakyti, greičiau jau musulmonai žegnotis pradėtų, nei man Egipto žvėriūktis imtų kelti kokias nors teigiamas emocijas (tam, Alachas mato, turiu savų priežasčių, kurios, tikiau, dar nuguls po *hp* klavišais), tačiau nuo šito niekaip negaliu nusukti galvos. Kažkuo jis labai nevaikiškas, neadekvatus. Vaikas, kurį apgavo vaikystė. Bežaidžiant slėpynių paliko užlindusį už spintos ir išėjo nieiškojusi. Tik... tik neatrodo, kad jis iš tų, kurie pasilieka sėdėti už spintos ilgus metus, gal net visą gyvenimą, navi vildamiesi, jog jų vis dėlto dar sugrįš. Jis, kaip ir dažnas Afrikos saulės palaimintasis, neturi vilties... dėl kurios nori nenori būtum priverstas save pamazgel galabiti. Šepečio nugarėle kurtinančiai lyg teisėjas plaktuku jis vis kas kiek sukaukšį į grindinį, aiškiai duodamas apie save ženklą potencialiems klientams. Akys žviritriai švyti kaip jau seniai prakutusio *biznieriaus*. Jam lyg savaime aišku, kad darbas – kiekvienas, bet koks – Dievo dovana, vienodai garbinga. Teoriškai ir man aišku, praktiškai „geriau“, „daugiau“, „patogiau“ vis niuks alkūnė į pašonę. Kiekvienas mano „gerai“ turi aršų priešą – „geriau“, o jis – „geriau kvadratu“, šis – „geriau kubu“. Ir jie nesibičiuliauja, bet vos ištaikę momentą smaugia vienas kitą, kartu su manim ar be manęs, nelygu kuris tuokart ima viršų.

Šaligatviu prasilenkiant besigrūdiančių turistų grupelė neapsižiūrėjusi tik per stebuklą neužgriūva ant batų berniūktis. Viena dama paskutinę akimirka savo nerūpestingai žioplėnjančią dailią baltapūkę atžalą pešteli už rankos į šoną nuo jo kaip nuo kokio maro... Na taip, vieni gimsta su marškinėliais, kiti – su batų.

Berniūktis nekrepdamas į praeivius dėmesio, išsipykęs iš savo laivų ir įsitvėręs milžiniško bato, nelyginant gelbėjimo rato, ima skubriai brūžuoti šepečiu. Laukiu, kada įsi-skels ugnis. Bet ugnis liežuviu nekūša ir bato dydžiu neproporcingos rankos – viena sulindusi mažne iki alkūnės batui po liežuvium, kita su priaugusiu prie delno šerių kuokštu – su-tartinai vykdo operaciją „Tebūnie švara“. Ir tai operacijai nesimato galo. Mano supratimu, batas jau seniai nerodo jokių (jei išvis rodė) apskretimo požymių, bet berniūktis, gal pagavęs įkvėpimą, o gal pats pagautas inercijos, šią akimirka dirba sakytum už save ir visus *bambinjančius* „Sukarijos“ lankytojus. Darosi bausi, kad vargšui batui tuoj nusiners oda. Ar tas batas turi šeiminką? – dingteli. Juk batai nebūna apskretę iš prigimties, jie net nebūna gleivėti ir aplipę tisia mase kaip žmonės, *right*? Tad kur jis? Pro slenkančią turistų armiją nelabai ką tegaliu matyti. Bet, *right*, koją matau – vienišą, kyšančią pro minias, lyg atitrūkusią nuo savo sėdinčio korpuso, iš pakilimo kampo sprendžiant – dar ir užsikorusią ant kitos, batuotosios. Puiku, jau turim atitrūkusį batą ir atitrūkusią koją. Jei dar iš anksčiau pridėsim atitrūkusius „Sukarijos“ lankytojų žvilgsnius ir, kas be ko, su jais atitrūkusias smegenis bei, žinoma, kartu priskaičiuosim atitrūkusią šito bamblio vaikystę ir atitrūkusį nuo manęs mano gyvenimą, gau-sim labai teisingą tendenciją, kuri gal iš karto nėra pastebima Hurgadoje, bet intuityviai jaučiama nuo pirmųjų dienų čia. Viskas šiame mieste yra a-ti-trū-kė!

JURGA MOCKEVIČIŪTĖ

Autoreės nuotraukos

VÁCLAV PANKOVČÍN

Čia ilsisi ramybėje

Václavas Pankovčinas (1968–1999) gimė rytinės Slovakijos mieste Humenėje. Bratislavos universitete baigė žurnalistikos studijas, dirbo spaudoje, dėstė universiteto Žurnalistikos katedroje. Septynių prozos knygų autorius: „Galbūt ne šiaip atėjau“ (*Asi som neprišiel len tak*, 1992), „Marakešas“ (*Marakéš*, 1994), „Trys moterys po riešutmedžiu“ (*Tri ženy pod orechom*, 1996), „Gražios bus laidotuvės“ (*Bude to pekny pohreb*, 1997), „Poliarinis drugelis. Erdvė 3 x 4“ (*Polárny motýl. Prieštor 3 x 4*, 1997), „K-85. Istorija apie nutrauktą skruzdėlių kelią“ (*K-85. Příbeh o prerušenéj mrvčej cestě*, 1998), „Linaresas“ (*Lináres*, 1999). Jo prozoje dera tradicinis, realistinis stilius, fantastiniai ir absurdo motyvai, gimtajame kaime atsidūrę herojai su mirusiais artimaisiais ir kaimynais bendrauja kaip su gyvais. Kai kurie kritikai priskiria šį autorių prie postmodernizmo srovės, kiti vadina savito slovakų magiškojo realizmo kūrėju.

Autobusas toliau nebevažiavo.

Adamas Leideris išlipo Žemutiniam Fakliake. Iki Marakešo teko eiti pėsčiomis. Buvo suiręs: traukinys pavėlavo gal dešimčia minučių, ir jis nespėjo į autobusą, važinėjantį tik du ar tris kartus per dieną – visai to nesitikėjo. Kito autobuso būtų turėjęs laukti apskrities mieste tris su puse valandos, tačiau taip ilgai laukti jam nesinorėjo, ir jis vėčiau įlipo į autobusą, kuris vėžė arčiausiai gimtojo kaimo.

Tikėjosi pakeliui į Marakešą ką nors sustabdyti, bet lyg tyčia nepravažiavo nė vienas automobilis.

Keturiasdešimt minučių ėjus sparčiu žingsniu, jį galiausiai pasveikino lentelė „Marakešas“.

Buvo maloni, šilta pavasario diena, nuo šiaurėje dunksančių kalnų dvelkė silpnas vėjelis. Nugara jis juto saulės šilumą.

Panoro užsiriškinti – prisidėgė cigaretę ir įžengė į kaimą.

Žvalgėsi į kiekvieną trobą. Nuo tada, kai čia lankėsi paskutinį kartą, niekas nepasikeitė. Tiesą sakant, kai kas vis dėlto buvo pasikeitę. Visą kelią į namus jis jautė, kad būtinai turi ką nors sutikti, bet nesutiko nieko, tik kelis valkataujančius šunis ir kates.

Kur jie visi pradingo? Prie parduotuvės stovėjo keli sunkvežimiai ir traktoriai, bet nebuvo nė vieno žmogaus. Tylu, net aussy spengė.

Parduotuvė atidaryta, viduje – nė gyvos dvasios.

– Ar čia kas nors yra? – paklausė Adamas.

Niekas neatsiliepė.

Jis pakraipė galvą, pasiėmė iš lentynos butelį slyvinės ir padėjo pinigų ant prekystalio. Paskui iš lėto, džiaugdamasis gražia saulėta diena, nužingsniavo per kaimą į kalnėn.

Kaip taip gali būti? Niekur nė gyvos dvasios. Ar išmirė jie čia visi?

Taip, jau namie, pamanė jis, atidaręs vartelius. Užbėgo laipteliais į priebutį ir ėmė ieškoti rakto. Tėvai jį visada palikdavo prie lango, bet ten jo nebuvo. Keista. Kur jis galėtų būti? Žvilgtelėjo po durų kilimėliu. Ten irgi nebuvo. Pakratė paliktus prie durų kaliošus – iš jų byrėjo žemės ir uždžiūvęs purvas, bet rakto nebuvo ir ten.

Jis atsisėdo verandoje prie stalo, kur sėdėdavo tėvas, rūkydavo ir klausydavosi radijo. Tėvas daug labiau mėgo klausytis radijo negu žiūrėti televizorių. Televizijos jis niekada nesuprato, o žiūrėdamas kokį nors filmą visada klausinėdavo, kas ten iš tikrųjų vyksta. Tada Adamas pykdavo ir sakydavo, kad vėčiau eitų nusūsti. Tėvas nueidavo prigulti ir po penkių minučių jau knarkdavo. Kiek Adamas jį prisiminė, jis visada eidavo gulti su vištomis. Iki vidurnakčio išsimiegodavo, o paskui vėl blaškydavosi. Keturis kartus per naktį atsikeldavo ir eidavo laukan į tųpyklą parūkyti. Kartais ten, tųpykloje, ir užsnūdavo. Sykį užmiges girtas, prasiskėlė kaktą. Ant akmeninio grindinio prie išvietės buvo pribėgę kraujo, o jis, tėvas, parėjo į virtuvę visiškai kruvinas; kakta, nosis ir dešinysis skruostas nubrodinti. Motina niršo, o tėvas tik juokėsi, kad nieko nenutiko, ko čia visi apie jį šokinėja, ir nesidavė tvarstomas. Tada sesuo trenkė durimis ir pasakė, kad daugiau šitame beprotnamyje nebegyvens. Kitą dieną tėvas nenuėjo į darbą ir nustojo gerti – negėrė gal mėnesį.

Jam buvo gėda.

Adamas sėdėjo verandoje, vėjas kedeno jam plaukus, ir jis prisiminė daugybę šioje verandoje patirtų dalykų. Pavyzdžiui, kaip tada, tinkuojant namą, atėjo amerikonas Džonas Pavlinka. Šis jau savaitę viešėjo Marakeše, o tėvo vis dar nebuvo aplankęs. (Adamas buvo girdėjęs, kad jie gimė, tik nežinojo, kokie – giminystė buvo gana tolima, nors visi jį vadino dėde.) Tėvui Džonas padavė ranką, o kadangi niekas neturėjo laiko, su juo sėdėti teko Adamui.

Jis sėdėjo, pilstė ir tik stebėjo, kaip Džonui Pavlinkai gerkle nubėga kadaginė. Šis išgėrė visą litrą kadaginės ir surūkė gal keturiasdešimt cigarečių, bet jam vis buvo maža: pabaigęs kadaginę, ėmėsi degtinės, Adamas tik pilstė, o Džonas Pavlinka vis gėrė ir pasakojo. Jis buvo puikus pasakotojas – kaip ir senelis. Tėvas tai ne, tėvas retai ką nors pasakodavo, ir tik išgėręs – tada lyg subraižyta plokštelė vis maldavo liežuvium tą patį ir tą patį, o mama imdavo šaukti: „Janko, jau pakaks!“, bet tėvas nesileisdavo tildomas, tik pasakodavo ir pasakodavo. Tačiau Pavlinka buvo nuostabus pasakotojas, ir Adamas klausėsi jo užgniaužęs

kvapą. Jis pasakojo apie Niujorką, kaip dirbo viešbutyje – ten padėjo keturiasdešimčiai imigrantų, ir vėliau jam tai atsipirko dešimteriojai, matė net gyvą indėną, tikrą gyvą indėną su plunksnomis ant galvos, tikrą vadą iš indėnų rezervacijos. Dar daug matė dalykų: jis išsitraukė iš kišenės dolerį ir padavė Adamui: matai, čia doleris, o čia – Amerikos prezidentas. Pirmasis. O čia tikra amerikietiška kramtomoji guma. Paskui jis pasakojo, kaip sunku tapti tikru amerikiečiu, o tapęs juo žmogus būna be galo laimingas ir labai tuo didžiuojasi. „Ojė, vaike, taip jau yra. Tai tik tavo fatheris gerasis senis Leideris toks užsispyrėlis. Niekur nebuvo, nieko nematė, o kai prieš dvidešimt metų kviečiau jį į tą pačią Ameriką, atsakė, kad jam ir čia gerai. Jis čia nori šeiminkauti, ir šė tau – šūdą dabar turi. Ojė, vaike, reikia keliauti. Tavo senelis apkeliavo visą pasaulį, Argentiną pažino geriau negu Slovakiją, aš irgi apkeliavau visą pasaulį, o ką tavo tėvas? Visą gyvenimą vargsta Marakeše ir šūdą pelnė, o komunistai net ir tą šūdą iš jo atėmė.“

Degtinė Pavlinkai nepasirodė tokia skani kaip kadaginė: ištuštinęs pusę litro, jis pakilo ir išėjo namo. Adamas stebėjosi, kiek jis pakelia: tėvas jau nebesugebėtų net sėdėti, ką jau ten vaikščioti, o senelė Petrova, viešėjusi pas juos ir viską prižiūrėjusi, pasakė, kad tėvas turbūt tikrai nepakeltų, o šitas visą gyvenimą nieko nedirbo, tik spekuliuo. Vyru darbininkui užtenka penkių penkiasdešimtinų, ir jis jau girtas.

Adamas pamanė, kad šį kartą senelė Petrova gal ir teisi. Džonas Pavlinka niekada nieko nedirbo, o jam vis tiek buvo gerai. Į Marakešą jis parvažiavo tik numirti. Taip ir buvo: po dviejų savaitų jis mirė. Adamui buvo jo gaila, ypač jo istoriją. Visada žavėjosi žmonėmis, kurie kur nors buvo ir ką nors ten nuveikė. Tėvas irgi sykį ketino išvažiuoti iš Marakešo, į Čekiją, kalbino mamą, bet ji užsispyrė ir nesutiko. Taip abu ir pasiliko. Kai kitąsyk jau motina panoro išsikelti į miestą, tėvas pusę dienos pratūnojo sode. Sėdėjo ten, gėrė naminę ir verkė. Galiausiai jie taip ir neišsikraustė.

Kur galėtų būti tas raktas? Kas žino, ar tėvas arba motina neišsinešė jo į darbą. Abu jau buvo pensininkai, bet vis dar dirbo: mama – kooperatyve (kurgi daugiau dirbsi Marakeše?), tėvas buvo melioratorius.

Jau ketino eiti į tvartą, bet staiga šovė į galvą, ar nebus durys atruktos. Taip ir buvo. Kvailys, pamanė jis. Iš karto reikėjo patikrinti. Keista: kodėl jie neužrakino durų?

Susiprato praalkęs: šiandien dar nieko nevalgė. Ryte atvažiavo traukiniu, stotyje išgėrė bokalą alaus: buvo šalta ir bjauru, bufete daugybė čigonų. Išgėręs alų, iš karto nuėjo į autobusą.

Ant stalo gulėjo duona. Šviežia, kvapni. Šalia – sviestas ir svogūnai. Atsidarė šaldytuvą: ten buvo pieno. Atsiplovė duonos riekelį, užsitėpė storai sviesto ir pasipjaustė svogūnų. Valgė užgerdamas pienu. Duona buvo dar šilta, puikaus skonio.

Paskui išsivirė kavos, nes labai norėjosi – išibėrė į puodelį du kupinus šaukštelių ką tik sumaltos kavos, užpylė verdančiu vandeniu ir pastatė puodelį į šaltą vandenį. Po dviejų minučių vanduo inde pašilo, ir kavą jau buvo galima gerti. Taip jiedu su Petra darydavo bendrabutyje, ryte skubėdami į mokyklą. Pasiėmė puodelį ir išėjo į kiemą. Atsisėdo po slyva – tai buvo baltoji slyva, iš jos vaisių išeidavo puiki naminė: jos išgėrus neskaudėdavo galvos kaip nuo kokios kitos naminės, tačiau pastaraisiais metais ji nustojo megti vaisius. Dvi apatinės šakos buvo nudžiūvusios. Adamui tai nepatiko, jis nuėjo į malkinę, atsinešė pjūklėlį – tėvo mėgstamiausią, rusva rankena – ir nupjovė tas šakas. Paskui nunešė jas į galinį kiemą, sukapojo ir sudėjo prie malkų.

Kai vėl atsisėdo ant suoliuko po slyva, kava jau buvo ataušusi. Jis nugėrė gurkšnį. Dievino kavą, ypač mėgo tą neįtikėtinai viliojantį kvapą. Užuođęs jį parduotuvėje, neatsispyrdavo ir visada nusipirkdavo maišelį ką tik sumaltos skrudintos kavos. Dabar, gerdamas kavutę, nuo kurios jam darėsi taip gera, jis prisimerkė ir uodė tą dirginantį kvapą, trokšdamas galvoti apie kokius nors labai gražius dalykus. Iš tiesų jis buvo tikras malonumų mėgėjas, ir tokius Marakeše vadino bažejais, o moteris – borkomis. Tai buvo ištis juokinga, nes Michalo Bažejaus tikrai buvo tokia pavardė, nors pats Bažejus nebuvo joks malonumų mėgėjas – tai buvo kvailėlis, stipruolis, už kadaginės butelį užtraukdavęs ant kalvos pilną šieno vežimą, o kai jis laimėjo šalies imtynių pirmenybes (dar būdamas komjaunuolis), ir vienas sporto reporteris jo paklausė: „Drauge Bažeju, kaip manote, kas yra pats galingiausias vyras Čekoslovakijoje?“, Milo Bažejus atsakė: „Aš ir mano tėvas!“ Tuo pokalbis ir baigėsi. Tačiau Bažejus iš tiesų nebuvo malonumų mėgėjas: jis mėgo tik kadaginę, o valgė tik lašinius su svogūnais ir rūgščias bulves, pupas ir kartais virtinius, nieko kito, o kadangi jis taip mėgo lašinius, tekdavo per metus nupenėti po penkias kiaules, bet jam vis tiek būdavo maža.

Nukelta į p. 8

Čia ilsisi ramybėje

Atkelta iš p. 7

Taip rašydamas, pats dabar užsinorėjau kavos ir pasidariau *neskos*. Ji gera, karti, ir man taip gerai einasi rašyti, tarsi pats sėdėčiau tos slyvos pavėsyje ir kartu su Adamu gurdėčiau tą kavą, klausydamasis, kaip teka upė ir medžiuose gieda paukščiai.

Adamas užsirūkė. Dideliais gurdėčiais ramiai traukė į save tirštą dūmą. Rado tai, ko ieškojo: Marakešą, ramybės kupiną begalinę erdvę.

– Ramybės kupina erdvė, – balsu ištarė Adamas ir čia pat krūptelėjo. Tyloje žodžiai nuaidėjo ausyse tarsi varpai.

Jis prisidėgė dar vieną, užsimerkė ir pamėgino apie nieką negalvoti. Kartkartėmis vis prisimindavo Petrą: kažin ar jį jau grįžo iš Beatos...

Trinktelėjo varteliai. Per kiemą ėjo vyras. Aukštas, su lazda rankoje. Velvetinėmis kelnėmis (Mančesterio velvetas), žaliais languotais flaneliniais marškiniais, ant galvos – šiaudinė skrybėlė.

– Seneli, ką čia veikiate? – nustebęs paklausė Adamas, pasikėlė nuo suoliuko ir padavė seneliui ranką.

Padaviau seneliui ranką, norėjau kuo stipriau paspausti, kad žinotų, kaip džiaugiuosi vėl jį matydamas, bet senelio ranka buvo silpna ir lengva, tokia neįprastai trapi, kad taip ir nepaspaudžiau: čia pat pabūgau sulaužyti tą mažytę, išdžiūvusią plaštaką.

– O ką tu darai? – paklausė senelis. – Seniai nebuvai namie.

– Šiaip užėjau pasižiūrėti.

– Neišalkai? Virtuvėje ant stalo yra duonos ir sviesto, eik užkasti. Mama ryte skalbė, paprašė manęs, kad nueičiau į bufetą ko nors nupirkti. Sako, gal nueitum? Juk neva ir taip visą dieną nieko neveikiu. O visą dieną lindėti su boba vienoje trobeje man visai nesinori. Žinai, – jis pasilenkė prie Adamo, – senelė jau sena ir sukvailėjusi. Ji vis ko nors ieško. Šiandien nuo pat ryto ieškojo rožinio, paskui nutarė, kad jį pavogė Ulena Carčina, o karoliukai kabojo jai ant kaklo.

– Seniai jūsų nemačiau. Paskutinį kartą matėmės, kai man buvo gal keturiolika.

– Taip užaugai nuo tada. Tikras vyras. Ir rūkyti pradėjai... Tikrai seniai tavęs nemačiau.

Adamas išsitraukė „Spartos“ pakelį ir pasiūlė seneliui. Šis apsidairė, ar niekas jo nemato, pasiėmė vieną, paskui ir dar vieną. Antrąją įsikicho į marškinių rankovę.

– Užsirūkysiu vakare, kai senelė nueis miegoti. Žinai, daktarai draudžia man rūkyti – man astma, bet šiandien galima. Juk šiandien šventė. Sutikau anūką.

Jis užsirūkė ir čia pat užsikosėjo.

– Nesistebėk, aš jau nebe tas pats vyras, koks būdavau. Senstu. Pastaruoju metu jau visai sparčiai.

– Tai jūs nenumirėt?

– Kur tau! Ką, ar nematai, kad gyvas? Visai mažai mano draugų liko Marakeše. Aš, Štofa Pavlinovas, Mico Figulšinas, Ondo Kulbaga, Endžis Kaveckis, Džonas Pavlinka, tas, kur parvažiavo iš Niujorko, senis Haragalas, bet tas su mumis nebedraugauja, tik skaičiuoja tuos auksinius dar iš Pranciškaus Juozapo laikų. Kvailas kaip čebato aulais. Jis mano, kad dar sugrįš monarchija. Dar tas kurčius Fito, kur greitai vaikšto, bet tas jau nieko negirdi. Visi kiti pasilikio Argentinoje arba Amerikoje. Tai šen, tai ten sutinku ką nors jaunesnį, bet tų nepažįstu. Ir dar tas kvailys inžinierius, atvažiavęs iš Haburos, paskui jį nutrenkė elektra, bet jis vis tiek nepalieka tos elektros ramybėje. Išstas dienas mirksta upėje, ir dabar buvau jį sutikęs, sakė, kad stato hidroelektrinę. Įdomu, kiek tokių keistuolių visame pasaulyje, tik pamanyk. Bet ne to atėjau. Prisiminiau, kad sode užkasta slyvinė, jau gerus šešiasdešimt metų. Ieškojau tėvo, bet tavo tėvas turbūt vis dar darbe. Gerai, kad esi čia. Eime, vaike, išsikasm tą slyvinę. Taip jos užsinorėjau...

Adamas pasiėmė laužtuvą ir kastuvą. Pro galinį kiemą jiedu nuėjo į sodą. Senelis atmatavo dvidešimt žingsnių nuo sodo galo ir dešimt nuo tvoros.

– Čia. Čia kask.

Adamas ėmė kasti. Iš pradžių sekėsi lengvai, bet juo buvo giliau, tuo dažniau kastuvas atsitrenkdavo į akmenis.

– Ar tikrai čia ją užkasėte? – paklausė jis.

– Tikrai, – atsakė senelis. – Ilgai negalėjau prisiminti, kur tai buvo, bet dabar jau žinau. Tikrai čia.

Adamas kasė daugiau kaip valandą. Senelis atsisėdo po obelimi, užsitraukė skrybėlę žemai ant kaktos (Adamui jis vieną akimirka priminė kaubojų), o jo sulysusios rankos žaidė cigarete, kurią jam buvo davęs Adamas. Buvo matyti, kad jam siaubingai knietėjo užsirūkyti.

– Girdėjau, kad ketini vesti, – prisiminė senelis.

– Galbūt.

– Vaike, štai tau geras patarimas: nevesk. Verčiau pakeiliauk po pasaulį. Kai turėsi žmoną, vaikų, niekur nebenukeliuosi. Aš verčiau būčiau pasilikęs toje Argentinoje. Ir ką, argi galėjau? Negalėjau. Namie laukė žmona su dviem vai-

kais. O jei būčiau iškeliavęs į tą Argentiną nevedęs, tikrai nebūčiau grįžęs. Daug kas ten pasiliko, tik aš, kvailys Milo Leideris, sugrįžau atgal į skurdą. Ajajai, kaip man ten buvo gerai. O kokios gražios krūtingos argentinetės prie manęs lipo... Tik nesakyk seneli! Vyras buvau ne iš kelmo spirtas. Ariau kaip arklys, dirbau už tris. Buvau nusižiūrėjęs vieną, vardu Doloresa, ugningų akių, tik kas iš to, kai namie žmona su dviem vaikais, kurie tik valgyti prašė. – Senelis nusišplovė. – Na ką, vis dar nieko?

– Nieko.

– Tai kask toliau. Turi ten būti. Pamatysi, kokia gera, švelni. Kadaisė papasakojau apie tai tavo tėvui, seniai tai buvo, tikrai seniai – na matai, pamiršo. Tavo tėvas visada buvo užuomarša. Užtat dabar, kai duosi jam paragauti, apsidžiaugs.

Senelis nukreipė kalbą:

– O ką, jus vis dar moko to marksizmo?

– Jau nebe, – atsakė Adamas. – Dabar demokratija.

– Tai gerai, – pritarė senelis. – Komunistai – vagių gauja. Gyrėsi po karo, keturiasdešimt aštuntaisiais, padarę revoliuciją. Kokią dar revoliuciją? Atėjo su automatais, pistoletais ir pasakė: duokš seniūnijos raktus! Jų buvo penki, o aš vienas. Niekada netroškau būti didvyris. Visada sakiau ir sakysiu: kapitalizmus, komunizmus, socializmus, visi tie žodžiai baigiasi MUS – tik musina ir musina. MUS reiškia, kad privalai viską daryti taip, kaip tau lieps. O demokratija – kai nėra jokios prievartos. Nieko neprivalai, viską darai kada nori. Aš visada buvau demokratas ir būsiu. Ir tavo tėvas buvo, juk jis garbingas žmogus. Bet matai: tie, kas tarnavo Hlinkos gvardijoje, paskui įstojo į partiją, o dabar visi gauna po du šimtus penkiasdešimt penkis. Toks tas pasaulis. Visada geriausiai gyvena tie, kurie daugiausia vogdavo iš kitų. Na ką, vis dar nieko nėra?

– Nieko.

– Tai duok degtukų. Geros tavo cigaretės. Jei užsirūkyčiau dar vieną, bus geriau ant dūšios. Net kosėti nustojau nuo tų tavo cigarečių.

Senelis buvo teisus. Ten buvo užkasta dešimt butelių slyvinės. Ažuolinė dėžė jau buvo sutrūnijusi, vieną po kito traukiau iš jos butelius. Ant kiekvieno rašalu užrašyti metai jau buvo neįskaitomi. Tačiau slyvinė atrodė gražiai, o žiūrėnt prieš saulę spindėjo lyg sapne: raibuliavo geltonai ir liejosi butelyje tarsi aliejus.

– Na eikš jau, nespoksok taip ilgai, – niurnėjo senelis. – Juk tai – ne koks stebuklas, tai – tik slyvinė.

Senelis išsitraukė iš kišenės du celofano maišelius ir padavė jam.

– Sudėsi? Atsargiai, tik nesudaužyk tokio lobio.

Tik dabar jis pastebėjo, kad jau visai popietė, ir kai jiedu prisėdo ant suolo po slyva, saulė jau lietė medžių šakas prie upės. Senelis nekantravo, niurnėjo, kad greičiau atneštų taures.

Degtinė slydo gomuriu žemyn – visai nepastebimai. Išgėrė po dvi penkiasdešimtines, paskui senelis liepė Adamui tą ir dar vieną butelį nunešti į rūšį: senelė neturi žinoti, kur paslėpti vaistai. Kartais ateisias įsipilti taurelės dėl sveikatos.

– Matai, iškart astma praėjo. Iš tos likusios slyvinės du butelius atiduosi tėvui. Likusius pasilik sau – gal pravers vestuvėms, gal kokiems nors indėnams, jei vis dėlto nutartum keliauti į tą Ameriką – pamokė senelis.

Paskui dar paklausė, ar nenori nueiti aplankyti senelės, ir Adamas sutiko. Senelis užrakino duris, padėjo raktą ant palangės – ten, kur jį visada palikdavo Adamo tėvai.

Prie upės jie išgirdo verkiant kūdikį.

– Nekreipk dėmesio, – pasakė senelis. – Čia jį paliko ta Ilona Gonduliakova, kuri nežinia su kuo permiegojo, seniai tai buvo. Man tada buvo gal šešiasdešimt. Tas kūdikis mirė, o dabar verkia. Tačiau kuo galėčiau jam padėti aš, senis?

– O kiek jums iš tiesų dabar metų? – paklausė Adamas.

– Žinai, vaike, nė nežinau.

Pakeliu jie sutiko inžinierių iš Haburos; senelis su juo pasisveikino, bet inžinieriui taip rūpėjo hidroelektrinės statyba, kad nė nepastebėjo jų.

– Na matai, ką sakiau? Juk tikras beprotis. Lyg nepakaktų, kad jau kartą elektra jį nutrenkė.

– Kaip jį nutrenkė? – pasidomėjo Adamas.

– Žmonės jam tyčia nuolat kliudė. Visada kas nors kaišiojo jam pagalius į ratus. Buvo kalbama, kad jis veikiausiai bus pardavęs sielą velniui, jei turi namie tiek šviesos. Ką tokie kvaili kaimiečiai galėjo žinoti, kas yra elektra? O kartą kažkas padarė jam taip, kad vos įbrido į vandenį, ir jau baigta. Elektra – pavojingas dalykas, bet dabar jo tikriausiai nebeveikia, išstas dienas su ja žaidžia.

Jie užėjo į trobą, kurioje gyveno senelis su senele. Namelis kaip iš pasakos – kiek metų ten nesilankė? Senelė ne iš karto jį pažino: iš pat pradžių nepažino manęs. Žiūrėjo į mane kaip į svetimą ir niekaip neprisiminė.

– Ar čia tu, vaikelis?

– Nejuo nepažįstat? Čia aš, Adamas, jūsų anūkas.

– Adamas? Hm, hm, – kraipė galvą jį.

– Hania, tikrai turi pažinti berniuką. Čia Janko sūnus.

– A, Janko? – pratarė ji ir ėmė puldinėti po trobą. – Milo,

pradingo mano maldaknygė. Žinau, kas ją pavogė: šiandien buvo pas mus užėjusi Krivjanka Negreidova, ji ir bus pavogusi.

– Na matai, vaike, – pasakė senelis, – kokia dabar kvaila ta mūsų senelė. Krivjanka čia nesilankė nuo tada, kai mirė. Bet aš žinau, kur ta maldaknygė. Senelė ją paslėpė pataluose.

Taip ir buvo. Senelė atsivertė maldaknygę ir atsiklaupusi ėmė melstis. Meldėsi trumpai, nė nepasižiūrėjusi į knygą – mokėjo tas maldas atmintinai. Paskui ėmė vaikštinėti po trobą ir ieškoti, kur čia paslėpus maldaknygę. Galiausiai vėl įsikicho į patalus.

Adamas sėdėjo ant kėdutės lyg ant adatų. Jis nežinojo, ką daryti: ar stotis ir eiti, ar veltis į ginčus su seneliu, kuris tuo metu užsikosėjo ir ėmė purkštis į gerklę deguonį.

– A, tai tu Adamas, Janko sūnus? – paklausė senelė.

– Aha, – atsakė Adamas.

– Užaugai. Seniai nebuvai pas mus užėjęs.

– Tikrai seniai, – pritarė Adamas. – Gal devynierius metus.

– Tai tu tas, kuris mėgo raugintus agurkus, ar ne?

– Taip, mėgstu raugintus agurkus.

– Palauk čia, – pasakė senelė ir nuėjo į prieklėtį.

Grįžo, laikydama rankoje mažą raugintą agurkėlį. Padavė jį Adamui.

– Štai, valgyk. Žinau, kad mėgsti.

Adamas paėmė agurkėlį – buvo toks mažas, kad nė nepastebėjo, kaip jį suvalgė – keista, jis neturėjo skonio. Toks nei šioks, nei toks, nei raugintas, nei sūdytas. Tarsi apskritai nieko nebūtų suvalgęs.

– Žinau, kad mėgsti ir saldumynus, – pasakė senelė. – Palauk, turiu tau kai ką.

Mažais žingsneliais nutipeno iki skalbinių skrynios ir ištraukė šokoladuką.

– Štai, valgyk. Žinau, kad tokius mėgsti.

– Vėliau suvalgysiu, – atsakė Adamas ir žvilgtelėjo į pagaminimo datą: 1979 m. kovas. Jis krūptelėjo: juk tada senelė ir mirė!

Viskas atrodė labai keista: senelis ėmė lietis jam akyse. Pasisakė turįs eiti, bet nepajėgė atsikelti nuo kėdutės.

– Tai jau eisiu, – vėl sumurmėjo po kurio laiko.

– Gerai, vaike, – atsakė senelis ir pasikėlė. – Eisiu tavęs palydėti.

Kai jiedu jau išėjo į kiemą, senelis vėl prakalbo:

– Matai, kaip sukvailėjo ta mano boba, nė tavęs nebeatpažįsta. Įsivaizduoji, koks man su ja vargas? Kiekvieną dieną taip. Visada viską pameta, nieko jai nepaaiškinti, ir visą laiką mano, kad kas nors ką nors pavogė. Nudžiuginai mus, vaike, kad aplankei. Net senelė apsidžiaugė, o tą saldainį tau saugojo daugybę metų. Kai kada nors vėl atkeliausi į Marakešą, neužmiršk aplankyti ir mūsų. Senelė apsidžiaugs. Ir aš. Išgersim, padiskutuosim...

– Ačiū už tą slyvinę, seneli. Tikrai nudžiuginot.

– Nėra už ką dėkoti, – atsakė senelis. – Jei nebūtum radęs tu, tavo sūnus rastų.

– Eisiu dar pasidairyti po Marakešą, – nutarė Adamas, – kol dar visai nesutemo.

Jis padavė seneliui ranką: padaviau seneliui ranką. Norėjau nuoširdžiai ją paspausti, bet vėl nepavyko. Ji buvo trapi ir šalta – net krūptelėjau. Čia pat pabūgau, kad jos nesulaužyčiau.

– Ei, vaike, – prisiminė senelis, – gal paliktum man dar vieną cigaretę? Surūkysiu, kai senelė nueis miegoti.

Adamas išsiėmė „Spartos“ pakelį, ištraukė iš jo vieną cigaretę, kurią laiką dvejojo, bet galiausiai atidavė seneliui visas – pasilikio sau tik vieną.

– Rūkykit į sveikatą, kad tik senelė nematytų, – pasakė jis ir nudūmė per kaimą nuokalnėn.

Paskui sulėtino žingsnį ir, beeidamas bažnyčios link, sutiko gausybę žmonių, kurių pirma nematė. Su kiekvienu pagarbiai pasisveikino, bet niekas nekreipė į jį dėmesio.

Jis vėl įsibėgėjo.

Širdis daužėsi: buvo baisu, bet jis nutarė įveikti baimę ir užsukti į kapines.

– Kur tiesa? – klausė pats savęs. – Ar čia tikrovė, ar visa tai man tik sapnuojasi?

Jis atbėgo į kapines visai sukaitęs. Nuolat dairėsi, bet tie bedvasiai veidai vis tiek jo nematė. Dabar jį domino tik viena: ieškojo senelio ir senelės kapo. Maždaug prisiminė, kur jie palaidoti, bet seniai ten nesilankė. Kelis kartus pasiklydo: iš antkapių į jį šnairavo nežinia kokie negirdėti vardai. Jau nutarė eiti laukan, pamanęs, kad jo senelis tikriausiai nemiręs ir senelė irgi turbūt nemirusi, ir staiga –

ČIA ILSISI RAMYBĖJE
MICHALAS LEIDERIS
IR
ANA LEIDEROVA

Iš: *Václav Pankovčín. Bude to pekný pohreb. Bratislava: Koloman Kertész Bagala – L. C. A. Publishers Group, 2005*
Vertė Vytas Dekšnys

Neatvirukinė egzotika

Nathacha Appanah. Paskutinis brolis. Iš prancūzų k. vertė Asta Dumšienė. V.: Tyto alba, 2010. 168 p.

Ne prancūzės, bet prancūziškai rašančios Nathachos Appanah „Paskutinis brolis“ yra dar viena knyga, apie kurią kalbant, panašiai kaip apie šiemet lietuviškai išleistas iš Alžyro kilusio Yasminos Khadros „Kabulo kregždės“, svarbūs kiti dalykai, ne tik įprastas meninės vertės kriterijus. Ši knyga pirmiausia įdomi kaip šiuolaikinės literatūros tam tikro proceso reprezentantė. Tiksliau, dinamiškai besivystančio trečiojo pasaulio šalių literatūra. Romano autorė gimusi ir augusi Mauricijaus saloje, jos proseneliai XIX amžiuje į šią salą atkeliavo iš Indijos. 1998 metais ji apsigyveno Prancūzijoje ir čia pradėjo kurti romanus. „Paskutinis brolis“ yra ketvirtas ir kol kas naujiausias šios jaunos rašytojos romanas, Prancūzijoje išleistas 2007 metais.

Iškalbingas faktas, kad pirmuosius tris Nathachos Appanah romanus Paryžiaus leidykla „Gallimard“ išleido serijoje „Continents noirs“ („Juodieji kontinentai“), sumanytoje 2000 metais. Ja siekiama supažindinti su romanais, parašytais prancūzų kalba tiek Afrikoje, tiek diasporoje gyvenančių afrikiečių rašytojų. Šį, ketvirtą, romaną išleido kita – Paryžiaus „Olivier“ – leidykla. Bet vis tiek „Paskutinis brolis“ yra tos serijos tęsinys. Atrodo, rašytoja nuosekliai laikosi kūrybinės krypties: rašo universaliomis žmogiškomis temomis, romano veiksmo vieta pasirinkdama egzotišką Mauricijaus salą, buvusią prancūzų, vėliau anglų koloniją, o nuo 1968 metų nepriklausomą valstybę. Mauricijaus saloje, beje, dalį laiko praleidžia 2008 metų Nobelio premijos laureatas prancūzų rašytojas Jeanas-Marie Gustave'as Le Clézio, kurio tėvas gimė šiame krašte.

Gilindamasi ne į specifines etnografines vertybes, bet į universalias temas, egzotiką rašytoja vaizduoja subtiliai, nesiekdama demonstratyviai žaisti jai gerai pažįstama korta. Bet atgražų salos tikrovės romane yra apščiai: tai gamtos (devynis mėnesius per metus ore tvyro aitraus kvapo raudonų dulkių debesis; prie miškelio teka upė, kurios vanduo saldaus prieskonio; visus metus vaisius dosniai veda egzotiški medžiai: amerikiečių persijos, duonmedžiai, mangai, ličiai, papajos ir kt.), buities (namo sienos apraizgytos lianų, kuriose kirba skruzdėlių ir driežų; po audros stovykla užlieja purvo upė, pilna nudvėsusių žiurkių ir kt.), socialinio gyvenimo (cukraus fabriko baltaodžių šeiminkų, važinėjančių automobiliais, žmonos vietos gyventojams dovanoja drabužių; mažojo Rajaus brolio Vinodo palaikai nešami kamparmedžio neštuvais, apdengti balta drobule, išpuošti gėlių girliandomis ir kt.) ir istorinės (1945 metais saloje važinėja traukiniai, Rajaus mokykloje kabo Anglijos vėliava, o po šešiasdešimt metų – modernūs namai, telefonai, televizoriai ir kt.) detalės.

Bet visa tai tik fonas romano siužeto, kurio tematinę ašį sudaro universalios temos: atmintis, vaikystė, draugystė. Šių temų sklaidai pajungti kiti romano aspektai. Prieš jas nublanksta netgi istorinė nuo holokausto 1940 metais laivu iš Europos į Palestiną bėgusių žydų įkalinimo Mauricijaus saloje tema. Ir tai turbūt yra romano turinio trūkumas: rašytoja, regis, siekia skaitytoją suintriguoti istoriniu (tikrai nežinomu) Antrojo pasaulinio karo faktu apie deportuotus į Mauricijaus salą žydus. Bet apie šį tik knygos gale trumpai paminėtą faktą sukasi jau grynai fiktyvi ir plačiau, bet dirbtinokai išplėtotą dviejų berniukų – gležno, baikštaus tamsiaodžio laukinuko Rajaus ir šviesiaplaukio, smulkaus veidelio žyduko Dovydo – draugystės istorija. Romano turinio

istorinis branduolys čia virsta periferija, o fiktyvi šalutinė vaikystės istorija – romano branduoliu. Atrodo, ši reikšminių taškų kaita yra tikras galvosūkis knygos leidėjams kuriant viršelio dizainą: lietuviško leidimo viršelyje matome spygliuotą tvorą, už jos durpingą žemę ir medinį arkliuką – klaidinančiai europietiškas vaizdas, nors gerai sujungiantis kalinčių žydų ir vaikystės temas. O prancūziško ir angliško leidimų viršeliuose – jau palmės, papūga ar pro skylę aptriušusioje sienoje žvelgiantis juodaodis berniukas – čia labiau akcentuojama egzotiška romano tikrovė ir jo kilmė.

Įdomus romanas ir tuo, kaip autorė aprašo žmogaus empatinės atminties galią ir jos veikimą. Rašytoja tai daro pasakodama apie Mauricijaus saloje gyvenantį septyniasdešimtmetį mokytoją Rajų, kuris, susapnavęs vaikystės laikų draugą Dovydą, su liūdesiu, besiveržiančiu iš širdies, mintimis grįžta į tuos 1944 metus, kai, būdamas devynerių, sutiko iš Bobaseno kalėjimo pabėgusį dešimtmetį žyduką. Kai, net nemokėdamas jo gimtosios jidiš kalbos, jį pažino kaip tikrą draugą, kurį, per audrą netekęs dviejų brolių, norėjo išgelbėti kaip „paskutinį brolių“ ir atsivėdė į namus, užtemdytus kalėjimo prižiūrėtoju dirbančio tėvo agresijos, o paskui per atgražų miškus vedė į Mapu kaimą, bet pakeliui mirtis iš jo atėmė ir Dovydą. Tą „netikėtą draugą, kuris buvo dangaus siūsta dovana“ (p. 68), kuri „parodė man teisingą kelią ir visą gyvenimą buvo šviesioji manęs dalis“ (p. 162). Deja, tai, ką senyvas Rajus prisimena, yra perdėm paprasti dalykai: kaip jis slapstydavosi medžių šakose ir tamsiose kertėse, kaip iš ten pamatė Dovydą, kaip Dovydas jam šypsodavosi, kaip jam ant peties padėdavo galvą, kaip mokydavo Dovydą eiti miško takais ir statyti koją ant šakų, kaip saugojo jį, kad nepaslystų ir nepargriūtų į purvą ir kt. Prisimena ir kai ką ypatingesnio: kaip Dovydas giedodavo žydišką giesmę, kaip priskynė puokštę lauko gėlių ir padovanojo Rajaus motinai (tame krašte to niekas nedarydavo), kaip parodė grandinėle su Dovydo žvaigžde ir kt.

Šie ir kiti Rajaus prisiminimai sugula į nesudėtingą, paprastą, bet ne lėkštai būtini romaną. Praeitį rekonstruojanti pasakotojo atmintis yra ne giliai analitinė, bet paviršutiniškai ir emotyviai lyriška. Tiksliau sakant, emotyviai empatiška, nukreipta į bandymą suprasti, ką tada pats pasakotojas ir mažasis Dovydas išgyveno, jautė, patyrė. Ši pasakotojo atmintis kuria savitą pasakojimo nuotaiką, bet bėda ta, kad toji emotyvi empatija yra truputį moteriška. Iš čia ir kykla prieštaringas išpūdis, nepaliekantis per visą romaną: romano pasakotojas yra vyras, bet jo empatinė jausena, mąstysena truputį moteriška. Tokia ji išlieka ir tada, kai kalbama apie vaikišką patirtį. Sunku nesutikti su užsienio kritikų vertinimu, kad rašytojai pavyko sukurti gražų, įtaigų pasakojimą vaiko akimis, perteikti vaikišką tikrovės receptiją, ypač vaikišką geraširdiškumą. Bet reikia pridurti ir tai, kad toji vaikiška receptija yra ne tik truputį moteriška, bet ir estetizuota bei idealizuota, pagražinta. O gal tikrai tokia graži ir geraširdiška yra toji vaikiška tikrovės receptija tame į rojų panašiam, bet kartu skurdžiame atgražų krašte? Krašte, kurio žmonės nieko nežinojo apie karo žiaurumus, holokaustą, dujų kameras.

Šis vaikišką draugystę vaizduojantis romanas yra per paprastas, per lengvas. Kita vertus, egzotiškas, nes jame nėra to, ką galima vadinti mums įprastu vakarietišku dramatismu. Suaugusiems vakariečiams šis romanas gal bus įdomus kaip knyga apie vaikystę egzotiškame atgražų krašte. „Paskutinis brolis“ tikty ir paaugliams – savo švelnia pasakojimo emocine jėga mokantis pažinti, kas yra Kito empatija ir ja paremta draugystė. Bet kaip tik dėl to vieniems pa-

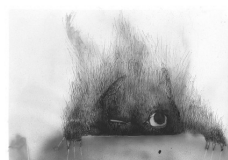
augliams šis romanas pasirodys perdėm nemodernus, kitiems gal bus patrauklus kaip literatūrinių žargonybių apie paauglišką maištą alternatyva.

Paprastas ne tik romano turinys, bet ir forma. Tai linijinis pasakojimas: knygos pradžioje iš silpno ir seno pasakotojo Rajaus dabarties išokama į 1944–1945 metų vaikystę ir paskui iš tos vaikystės trumpam vis grįžtama į Rajaus senatvės dabartį. Stiliaus požiūriu tai nėra nemeniška knyga. Romano kalba, nors paprasta ir be stilistinių įmantrybių, turtinga ir emociškai konotuota. Kai kurie kritikai rašytojos stilių atsargiai gretina su magiškuoju realizmu. Bet tai tik labai tolimas šio stiliaus aidas. Dialogų, kaip ir magiškaime realizme, romane nedaug. Sakiniai ilgi, besiliejęntys emociškai konotuotų žodžių srove. Tačiau šį sakinių ilgumą kuria ne dinamiškas minties srautas, bet, regis, nereikalingi pakartojimai, sinonimiškai išstetos frazės ar net pastraipos. Dėl tokio daugiažodžiavimo dingsta pasakojimo intensyvumas, randasi vangokas, be žaismingo gyvumo siužetas ir nuobodoka monotonišką (pvz., išstėti ar pasikartojantys yra Rajaus keliavimo mišku aprašymai, tėvo agresijos scenos ir kt.). Jei išbrauktume tuos pakartojimus, iš šio plonyčio romano nekas teliktų. Beje, monotoniška yra ir anksčiau minėta emociinė (melancholiška) pasakojimo tonacija. Jos skalė lygi tarsi tiesė. Bet gal ši monotonišką ir atspindi to krašto specifiską jauseną – juk afrikietiškos vuvuzelos skamba ne kitaip, irgi monotoniškai. Jei visa tai gali būti lietuviškame vertime, vadinasi, jis geras, perteikia tai, kuo stiprus ir kuo silpnas šis romanas. Tik vertimo žodis „audra“ gal ir teisingas, bet per menkas nusakyti tam atgražų gamtos reiškiniui, kurį rašytoja įtaigiai aprašo romane ir kurio kaip tornado aprašymą vertina užsienio kritikai. Įdomu, kaip yra prancūziškame originale?

Tai tik keli kritiški pastebėjimai apie „Paskutinio brolio“ turinį ir formą. Akivaizdu, kad romanas neprilygsta europinės literatūros šedevrams. Bet gal ypatingo vakarietiško meniškumo ieškojimas šiuo atveju nepagrįstas? Net trimis prancūziškoms premijomis („Prix du Roman FNAC“, „Prix Culture et Bibliothèques Pour Tous“ ir „Prix des Lecteurs de L'Express“) „Paskutinis brolis“ apdovanotas nebūtinai dėl aukštos meninės vertės. Šį tą čia paaiškintų 2007 metais šiam romanui suteikta FNAC premija: šią premiją skirianti federacija, kuri įvairius kultūros produktus (literatūros, muzikos, kino, fotografijos ir kt.) platina ne tik Europoje, bet ir kituose pasaulio kraštuose, savo veiklą apibrėžia devizu *Agitateur de curiosité* (smalsumo agitatorius / kursytojas). Vertinant šiuo kriterijumi, t. y. kriterijumi žadinti smalsumą pažinti tai, kas reta ir nepažinta, kas kitioniška, „Paskutinis brolis“ yra ne tokia jau ir prasta knyga. Ją smalsu skaityti, norint pažinti iš kitioniškos šalies kilusios kitioniškos rašytojos savitą kūrybą. Galbūt šio smalsumo vedami „Paskutinį brolių“ kaip tik jau suskubo išsiversti anglai, vokiečiai, italai, ispanai ir kt. Romaną smalsu skaityti, bet ne tiek dėl nuviliančiai neišplėto istorinio fakto apie žydų deportaciją, ne tiek dėl dirbtinokai prie šio fakto prikabinutų ir vaikiškai plėtojamų vaikystės ir draugystės temų, kiek dėl subtiliai nupieštų egzotiškos Mauricijaus tikrovės detalių, neatvirukinių ir neturistinių.

DALIA ZABIELAITĖ

Lietuvos literatūros vertėjų sąjungos projektas
„Metų verstinės knygos rinkimai“

Tigro metais

Atkelta iš p. 1

Pasibaigus limonado miltelių apšėdimui teta nutarė, kad vaikui nereikia šlaistytis po kaimą be jokios priežasties ir lįsti prie kiekvieno sutiktojo. Į savo draugiją Renatas jos taip ir nepriėmė, jį gąsdino jos atkaklumas ir smalsumas. Net jei gera girdėti ją plepant niekus, dalinant vardus avims ir medžiams, bet jei aš einu skolintis pieno? O kai su tėvu prasiavedėm elektrą iki pirties – stovėjo ir spoksojo, gāli į kailį gaut šitaip. Palikta namuose ji ėmė dairytis užsiėmimo.

Siauras ilgas kiemas, nusėtas varnalėšomis, laukinėmis kriaušėmis ir slyvomis, tiesėsi kaip baseino trampoline iki apskritos pažaliavusios kūdros. Ida neskendo joje nei tuomet, nei vėliau, tik kartais ryždavosi palaistyti daržus ar pa-

sisemdavo stiklainių buožgalvių. Šalimais augo aukštas, platus ažuolas ir eilė susipynusių, besistumdančių uosių. Anksčiau bandyta juos praretinti, bet vėliau kiemo pakraštys apleistas ir liko apaugęs atsitiktiniais netvarkingais krūmokšniais. Pirmosios ažuolo šakos buvo pakeltos į dangų taip jausmingai ir simetriškai, kad pirmą kartą jį pamačiusi ėmiau juoktis ir palyginau su tetos kambario paveikslu, kuriame į dangų tiesėsi raumeningos šventojo Antano rankos. Jis tave pagriebs ir svies į viršų kaip neprinokusią slyvą, esi nesunki, nenukrisi žemyn, šventajam tu lengva kaip pleiskana, Ida. Nukrisiu, aš moku, nevaidink labai gudrios, tipo. Kalbėtis mums nesisekė, dažnai laikėmės tylaus susitarimo dieną geriau nesutikti. Tačiau sudrausmintą neprapulti iš akių tetai, Ida neturėjo daug vietos savo sumanymams, ir galėjau matyti, kokias mintis ji išmėto kieme.

Karštos dienos mieguistumui ji nepasidavė. Prisimerkiau, musės laigė pievoje, tampydamos nuslinkusius saulės plaukus, dažė juos mėlynai, kartais sintetine raudona. Nors

gulėjau tolokai, nuo kūdros ir uosyno pasklido šviežių pamazgų kvapas. Po ažuolu teta išpylė kibirą ir grįžo į kiemą. Ida išvyniojo špagato kamuolį, akimis pamatavo aukštį, susiraukė. Vakar buvo radusi patogią lentą, ištraukė surūdijusias vinis ir dabar spoksojo į špagatą, peilį ir abejingą medį. Pasiėkti tiesesnę šaką jai neišėjo, o nelygiai pakabintos sūpynės tik atrodė pavykusios. Pataisysiu paskui, bus gerai, atsispyrusi nuo kamieno ji sujudino negyvą orą ir puslankiu nuskriejo į mane. *O Tannenbaum, o Tannenbaum*, dainavo sukdamasi kaip vilkelis, ištiesusi kojas. Išspirama basutė nustumko ir šveitėsi į kūdrą. *O Tannenbaum, o Tannenbaum*, čia pernai sudaužiau du termometrų, žinai? Dabar jau nieko.

Ji sukosi vietoje, nenusimindama, kad nepasiekia toliau šiurkštaus kamieno. Sukosi sukosi sukosi taip, kad beveik negalėjau įžiūrėti kontūrų. Tau bus bloga, turėjau atsikelti ir priėjusi paaiškinti, tau bus bloga, bet žinojau, kad geriau ne, ir pasirėmiau alkūnėmis norėdama geriau ją matyti.

„Eglė žalčių karalienė“: gyvybės ir mirties domenai

Pasaka yra sąlyginis „Eglės žalčių karalienės“ apibūdinimas. Ją nagrinėjusieji ne kartą buvo sustoję ties tokiu apibrėžimu, sakydami: tai neįprastas, netipiškas, atviros struktūros kūrinys. Pasaka vadinti netikslu, nes nėra laimingos pabaigos. „Eglė žalčių karalienė“ baigiasi tragiškai. Vadinasi, tai tragedija. Esame įpratę tragedijomis laikyti tik dramos kūrinius, nors vos ne kiekvienoje pasakoje esama dramatiškų įvykių ir tragiškų vaizdų. Pirmosios mums žinomos graikų dramos – tragedijos ir komedijos – siužetus imdavo vien iš folkloro, tai yra iš mitų. Dalis graikų mitinių siužetų išties primena pasakas, bet juose yra ir daug tragiškų istorijų. Graikų dramos žiūrovai paprastai gerai žinodavo mitologinę fabulą ir stebėdavo tik vienos ištraukos iliustraciją. Egzistavo lyg koks visuotinis tekstas, nes graikų mitai tarp savęs susiję, o autorinis kūrinys tebuvo ištraukos interpretacija. Graikų dramos nebuvo nereikšmingi reiškiniai. Už jų slypėjo tikrovės „tekstas“, kuriuo tikėjo ir kuris jaudino žiūrovus. Mitai pasakojo tikėjimų, miestų, kultūrų, tautų istoriją, dievų ir herojų dvasinius išbandymus, tarpusavio kovas, likimo peripetijas. Tragedijų autoriams rūpėdavo ypatingi lūžiai, dviejų vertybinių sistemų konfliktai ir vienos iš jų tragiška baigtis. Senieji dievai nuėina nuo scenos, nors juos lydi užuojauta, užleisdami vietą naujiesiems, senosios vertybės pralaimi kovą naujosioms, kraujo ryšius keičia racionalūs santykiai. Perversmų metu išskylančios moralinės dilemos sprendžiamos per tragišką herojų, kurio mirtis yra protesto išraiška.

Taip yra ir su Eglės pasaka – jaučiame, kad už jos slypi kitas praeitinų kultūros ir gyvenimo tekstas, kurio mes nepajėgūs perskaityti, nes jis mus pasiekia iš labai senų ikiindoeuropietiškiųjų akmens amžiaus laikų. Taip spėti leidžia, pavyzdžiui, tai, kad Eglės pasakoje nėra turtinių santykių, hierarchijos, pasaka neturi analogų tarp kitų, yra vieniša. Panašaus siužeto mitiniai pasakojimai pamažu išnyko, neatpažįstamai transformavosi, prisitaikydami prie naujos socialinės tikrovės, sušvelnindami konfliktą ir virdami pasakomis, o Eglės drama išliko gerokai archajiškesniu pavidalu, todėl yra pasaka iki pasakos, architektas ir, žinoma, mitas, kuris, įspėjus jo metaforinių vaizdų reikšmes, virstų raktu suvokiant vėlesnes pasakas (ir mitus).

Yra du dalykai, gluminantys šios pasakos interpretatorius: tai pasakos finalas ir vienaprasmė simpatija žalčiui. Kodėl Eglė nužudo savo vaikus, žodžiu užgesindama jų sąmonės šviesą, įsakydama mirti, sumedėti (kai kuriuose tikriausiai vėlesniuose variantuose – pakardama ar palikdama medžiuose, paversdama paukščiais ar pan.)? Kodėl ji išskyla lyg kokia gyvenimė ir mirtį valdanti deivė ir kodėl jos sprendimas toks rūstus artimiausiem? Koks tai gestas ir kokia jo prasmė?

Iki šiol pateikta nemažai versijų (žr. *Eglė žalčių karalienė*, I–IV t., sudarytojas Leonardas Sauka, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008). Bene populiariausia dar 1938 m. sukurta Viktoro Katiliaus – žmona taip išreiškė ištikimybę savo (kitos genties ar tautos) vyrui. Tačiau jei motinos būtų žudžiusios savo vaikus kiekvieną kartą, kai netenka vyro, turbūt žmonija būtų išnykusi. Toks aiškinimas nepakankamas ir kiek supaprastina gilią mintį. Kaip, beje, ir kiti, apie finalą kalbantys kaip apie priaugusią etiologinę sakmę (Donatas Sauka), kosmogoninį mitą, derlingumo kultą ar lietuviškojo dievų panteono sukūrimą (Gintaras Beresnevičius). Dėmesys nukrypsta nuo siužeto, finalinė scena interpretuojama ne šios pasakos kontekste. Tiesa, bandymai susitelkti į patį siužetą, jo struktūrą ir specifika (Ada Martinkus, Bronislava Kerbelytė ir kiti) kardinalių rezultatų taip pat nedavė. V. Katiliaus interpretacijoje vertinga yra orientacija į tikrovę, bandymas išvaizduoti pasaka perteikiamus realius santykius. Pasakos „istorinių šaknų“, anot Vladimiro Propo, bus ieškoma ir šiame rašinyje.

Galima neabejoti, kad Eglė nužudo savo vaikus ir pati nusižudo protestuodama, parodydama ištikimybę savo principams ir sumokėdama už kažkokią tragišką klaidą ar neišperkama kaltę. Simbolinis veiksmas, kurio turinį ir reikia suprasti, giliai įsirišęs kolektyvinė atmintin ir virtęs mitu, nėra vien išpūdinga žmonos skausmo išraiška. Tai netektis, toli peržengianti šeimos ribas. Simbolinis veiksmas, kurio turinį ir reikia suprasti. Į tą išraiškingą finalą, manau, yra dėsninai einama visu pasakojimu. Jis toli gražu nėra atsitiktinis.

Į Eglės pasaką norėdami žiūrėti kaip į vientisą kūrinį ir kartu siekdami matyti gyvenimiškąjį tekstą, turime demonuoti įprastą pasakojimą, atskirti naujesnius intarpus, atsirau-

dusius dėl jau vėliau sukurtų pasakų. Ši tendencija folklore labai stipri – siužeto perpasakojimas pagal analogijas rimtai grėsė sunaikinti ir šį archajišką unikumą (užtenka pasakyti, kad Žilvinas – piktos valios laikinai užkeiktas karalaitis, ar parodyti, kaip Eglės giminės nugali žaltį-slibiną, kad sesuo laimingai grįžtų į gentį). Taip pat dekonstruoti metaforas. Toks judesys gali išlaisvinti nematomas reikšmes. Kartu galvodami apie slypinčias už pasakojimo realijas, turime susitaikyti su mintimi, kad net ir labai seniai žmonės negalėjo virsti medžiais, žalčiai – žaliaakiais princais, negalėjo balsu prabilti nei pieno, nei kraujo puta. Tenka atsakyti viso gražaus stebuklinės pasakos stebuklingumo suvokiant, kad tai yra metaforos, užšifrusios realius įvykius.

Žalčių (gyvačių) deivė. Mino kultūra. Knoso rūmai, Kretos sala. Apie 1600 pr. Kr. Rasta 1903 m. per anglo archeologo Arthuro Evanso kasinėjimus. Herakliono archeologijos muziejus

Pirmas dekonstrukcijos žingsnis – „suskliausti“ (hermeneutikos terminais) ir nukelti į šalį Eglės vestuves su visais etnografiniais nuotakų keitimo elementais ir jos trimis darbais apunkintą sugrįžimo į namus epizodą. Tai greičiausiai yra vėlesni pagražinimai, sužmoginantys sąjungą su gyvūnu, bet užtemdantys pirminį siužetą. Mat archajišėse bendruomenėse vestuvių dabartiniu supratimu tikrai nebuvo, jos atsirado vėliau, diferencijuojantis šeimoms. Manychiau, kad Eglės siužetas pasakoja apie tuos laikus, kai tiesiog gyveno moterų ir vyrų („seserų“ ir „brolių“), priklausančių tam pačiam totemui, bendruomenė, gentis. Jie, žinoma, susilaukdavo vaikų. Būtent vaikai ir yra šios pasakos centras.

Pasaulio modelyje, kurį pateikia pasakojimas, tėra dvi sferos – vandens (požemio) ir žemės. Taigi dar nėra trečiosios sferos – dangaus. Tokioje dvinarėje struktūroje dievai, iš kurių gaunama gyvybė ir kurie palaiko žmonių gyvenimą apskritai, buvo miško arba chtoninės būtybės. Eglės pasakoje gyvybė gaunama iš vandens. Krante vaikų nėra, ir gentis nežino, iš kur Eglė parsiveda vaikus. Tiksliau, žino, kad iš paslaptingo, transcendentinio pasaulio, kuris buvo suvokiamas gana konkrečiai, tarkim, kaip šalia esanti giraitė prie vandens telkinio, t. y. vieta, iš kurios moterys grįždavo nešinos vaikais. Tai galėjo būti vyrams uždrausta zona, nes moterys ten gimdydavo ir, kaip tikėta, iš toteminio žvėries gaudavo gyvybę. Beje, yra vos keli pasakos variantai, kur Eglė grįžta kiekvieną kartą su kitu, nauju vaiku. Tragedija įvyksta, kai ji grįžta su mergaite. Pasikartojančio sugrįžimo su vaikais epizodas gali būti senesnis už mums įprastą lietuvišką (grįžimą kartu su visais vaikais). Archajiškesnėse (pavyzdžiui, Afrikos) pasakose visi išbandymai tenka ne jauniausiajai, bet vyriausiajai seseriai. Reikia manyti, kad ir

Eglė, jei rekonstruojame pirminį modelį, yra vyriausia dukra, subrendusi turėti vaikų. Tai patvirtina jos išskirtinumas – ji vienintelė iš seserų turi vardą. Eglės varde užkoduotas ir jos likimas. Kaip, beje, ir kitų veikėjų. Pasakoje žūva visi, kurie turi vardus. Susiduriame su unikaliu atveju, kai konkrečiai per Eglės pasaką matome tą mitinės sąmonės metą, kai žodis ir vardas buvo ypatingi ir turėjo magišką galią – juose dar neišsiskyrę turinys ir forma, garsas ir reikšmė, žodis ir veiksmas, vardas ir daiktas, vardas ir likimas. Bet grįžkime prie siužeto. Eglė yra vyriausia dukra, ir žaltys išliaužia būtent į jos marškinių rankovę. Šią pirmąją pasakos sceną turėtume suprasti kaip lytinio akto nusakymą dažnai tabu paskirtų turinčiais metaforiniais vaizdais. Eglė yra nuoga, ką tik išlipusi iš vandens. Esama šiek tiek nemažios prievartos: žaltys neišeina, kol mergina nepasizada būti jo. Vėliau, kai Eglė savo genčiai motyvuoja (vieną ar kelis kartus) norą grįžti į jūrą, ji sako, kad jai ten labai gera, kad ten ji – karalienė, laiminga, užsimirštanti, nebeįgalvojanči apie laiką ir gyvenimą krante (tik vaikai priverčia apsilankyti).

Moters nėštumo periodas yra ilgas laiko tarpas, kuris neleidžia suprasti ryšio tarp suartėjimo ir pasekmės – vaiko atsiradimo. Atrodo, kad Eglės „istorija“ yra apie tuos laikus, kai to ryšio dar nesuprato genties vyrai. Toks tarpas žmonijos istorijoje tikriausiai buvo ir galbūt truko daugybę tūkstantmečių – gerokai didesnę žmonijos gyvavimo dalį. Gyvybės paslaptis buvo moters paslaptis, jos galia. Vyrų tegalėjo pavydėti jai šios stebuklingos galios – duoti naują gyvybę. Kol gyvybės ir kartu mirties domenai priklausė moteriai, tol ji buvo šventa būtybė, dievybė. Vytautas Kavolis, aptardamas Eglės pasaką, pateikė spėjimą, kad Eglė galėjo būti šamanė; šios interpretacijos kontekste tai labai vykęs spėjimas, nors autorius kalbėjo daugiau apie tarpininkavimą. Išties moteris buvo mediumas, palaiškantis ryšį tarp žmonių ir antgamtinio pasaulio, sekuliaris ir sakralios sferų, kartu ir pusiausvyra tarp jų bei stabilumą visuomenėje.

Taigi dabar jau aišku, apie kokį lūžį pasakoja Eglės tragedija – apie gyvybės ir mirties domeno netektį (kartu ir šventumo praradimą). Eglės broliai, genties vyrai, kupini įtarumo ir slaptos neapykantos, kuri verčia juos kankinti vaikus. Jie nori atskleisti gyvybės paslaptį ar pasitvirtinti spėjimą, kad kuriant gyvybę dalyvauja ir jie. Tai, ką galiausiai išduoda Drebulė, yra prisipažinimas, žinoma, užkoduotas metaforomis, kad jų, Eglės vaikų, tėvas yra ne žaltys, bet žmogus. Juk tai, kad Žilvinas yra ne žaltys, o vyras, gražus jaunuolis, žino tik Eglė ir jos vaikai. Eglės broliai priverčia Drebulę išduoti šią paslaptį. Laikantis logikos reikėtų vėl pasiūlyti tam tikrą korekciją ir manyti, kad išties ne visi vaikai žinojo paslaptį, tik Eglės dukra, mergaitė, būsimą moteris. Berniukai paslapties neišduoda, nes jos paprasčiausiai nežino. Tai, kad jie neva kantrūs, stiprūs, vyriški, galėjo būti sugalvota ir pridėta vėliau, jau žvelgiant iš kitų (tėvo) pasakojimo pozicijų. Scenos miške, prie medžių su kankinimais, ugnimi, plakimu ir pan. kelia asociacijų su iniciacijos – išbandymų ir išveninimų į vyrus – ritualais, kurie labai svarbūs bendruomenėje ir gerai, t. y. neatsitiktinai, pasakoje įkomponuoti. Visai kitą prasmę turėjo Drebulės kvotimas – tačiau aiškinantis svarbiausią pasakos mintį kol kas šios prielaidos nėra esminės.

Vėl grįžkime prie rūpimo siužeto ir išdavystės reikšmės. Drebulės išdavystė (nurodė vyrą, kuris yra jų tėvas, ir kartu pasakė, kad tai – ne žaltys) sužlugdo visą moterų giminę, užtraukia jai visuotinį prakeiksmą ir pasmerkimą. Kartu tai yra ir senojo giminės totemo (šiuo atveju – žalčio) mirtis – jis demaskuotas. Įvyksta lūžis, po kurio į pirmą planą išeina vyrai, pasiskelbdami tėvais, gyvybės davėjais, gyvenimo ir mirties valdovais. Žalčio sukopojimas dalgiais greičiausiai yra moterų šventyklos, į kurią iki tol galbūt buvo draudžiama jiems įžengti, išniekinimas, žalčių, galbūt maitintų moterų pienu, irštvos suniokojimas – senų stabų sunaikinimas. Radusi ne pieno dubenėlius, bet kraujo putas, Eglė suvokia, kas įvyko, ten pat, atsigręžusi į savo vaikus, juos užkeikia ir pati nusižudo. Tabu sulaužymas baudžiamas mirtimi, kurią turi dalytis visa Eglės šeima. Rusų ir kitų tautų šios pasakos variantuose mūsų Eglė virsta gegute, o vaikai – kitais paukščiais. Juose svarbus ir aiškus simbolis yra gegutė – ta, kuri daugiau niekad neturės savo vaikų, nors juos ir išperės.

Drebulė – turbūt neįmanoma parinkti taiklesnio vardo – visą moterų giminę pasmerkia pamažu virsti drebulėmis ir

drebėti vyrų valdomoje visuomenėje. Iš pradžių moteris netenka šventosios statuso, vėliau išskirtinių privilegijų, galiausiai prieinama prie moters žeminimo ir niekinimo (kai jau nebe moteris gimdo vyrus, bet moteris sukuriama iš nereikšmingo vyro kaulo; moteris seksualumas yra „nešvarus“, moteris – nuodėmės pradininkė ir t. t.).

Eglė ir jos vaikai tampa žalčio (senojo požemių dievo) ir brolių (sukursiančių naują dievų panteoną danguje) dvikovos epicentru. Ši dvikova tarsi ir užmaskuota, bet jos pradžia kaip vandens ir ugnies sankirtas galėjome pastebėti ir anksčiau: žalčio Eglei užduoti darbai ir ištikimybės priesakai įveikiami ugnimi (klumpės, kuodelis, duonos kepimas; vaikų kankinimas prie laužo; trumpiausios Joninių nakties – šviesos triumfo prieš tamsą – parinkimas pasakoje irgi neatsitiktinis, nors greičiausiai pridėtas vėliau).

Kartu šiame kontekste susiduriame su tuo, kas buvo iškelta už skliaustų: Eglės išvykimo ir sugrįžimo sunkumai (psichologinių barjerų simboliai). Abiem atvejais trukdoma pereiti iš vienos sferos į kitą. Po tris kartus simetriškai tenka įveikti kliūtis, kurios yra mįslės pobūdžio ir kurių pagrindiniai personažai (žalčiai, Eglė) patys įveikti negali, jiems reikalingi pagalbininkai: pirmuoju atveju jie padeda požemių būtybėms, antruoju – žmogui. Tačiau pasakos struktūroje šie pagalbininkai (tai nėra tradicinės pasakos pagalbininkai, jie į siužetą patenka visai iš šalies) atlieka tą pačią funkciją – „prasuka“ užstrigusį siužetą. Tokiu būdu jie suvaidina likimo (lėmėjų) funkciją – padeda įvykti tam, kas neišvengiamai turi įvykti. Tikrovėje (istorijoje) tai yra neišvengiamas sąmonėjimo judesys – perėjimas nuo vienybės žmogaus kilmės sampratos prie dvilytės (toki spėjimą (žr. ten pat, IV t.), be platesnių eksplikacijų, yra pateikęs Juozas Algimantas Krištopaitis).

Taigi nieko prie šios pasakos nepridėję, netgi atsiskakę kai kurių elementų, iš metaforų rūbo „išrengę“ kai kuriuos paveikslus, regime visai „nuoga“ siužetą, kuris atskleidžia šios tragedijos mastą ir nuspėjamas jo pasekmes: moteris neteks gyvybės ir mirties domeno, iš jų bus uzurpuotas ryšys su sakralia sfera, matrilinijinė genties sankloda pakeis patrilinejinę. Eglės pasaka (tragedija) kalba apie kardinalų perversmą žmonijos istorijoje. Marija Gimbutienė pasakytų, kad baigiasi Motinos Deivės epocha (moterų dievių vis mažės dievų panteone, kol neliks nė vienos). Tai žingsnis ne tik moters, bet ir visos gamtos (gyvybės žemėje sąlygos ir šaltinio), viso pasaulio desakralizacijos link.

Šis procesas, žinoma, nebuvo staigus, jis truko tūkstantmečius (tebetrunka ir dabar), bet Eglės pasaka yra kūrinys, kuriame labai koncentruotai meno kalba perteiktas tas nepaprastas posūkis, po kurio prarandama vienovė su gamta, vis labiau įsigali dualistinis pasaulio matymas ir ideologinis jo apdorėjimas, kitaip peraiškinant daugelį natūralių reiškinių. Tokį Eglės pasakos perskaitymo kodą patvirtina vėlesni šio siužeto tęsiniai. Ta proga galima pasakyti, kad visų pasakų siužetai yra susiję. Kol kas mokslininkai pajėgūs atpažinti tik atskirus motyvus, tam tikras jų virtines, o rekonstruoti pirminio visa suimančio teksto, siužetų „prokalbės“ – ne. Galima manyti, kad ir visi pasauliniai naratyvai susiję kaip bendrojo teksto dalys (mažesnis modelis – visi graikų mitai). Ligšiolinės pasakos bei jos naratyvų studijos ir teorinės mokyklos (pradedant rusų formalistais ir baigiant poststrukturalistais) iš esmės tebedirbo su vieno modelio pasaka – jos pagrindinis personažas yra vyriškosios lyties. Į pasakas gilinęsi istorinės raidos požiūriu, tyrinėtojai pripažįsta, kad siužetai su moteriškosios lyties personažais yra senesnės kilmės – kaip ir mitų bei religijų tyrinėtojai, kalbantys apie ankstesnėse epochose neabejotiną moteriškųjų dievybių gausą. Tačiau labai trūksta rašytinių ir sakytinių tekstų, kurie padėtų rekonstruoti daugumą bendrą siužetą ir pasiūlytų teorinį tokio visa apimančio naratyvo modelį. Archajiška Eglės pasaka yra mitas, ne mažiau svarbus už Sovijaus, pranešantis apie religinę reformą, kardinalų lūžį istorijoje. Iš jo kaip iš pirmojo sprogimo nusidriekia gijos, į visumą susiejamos daugelį ne tik folkloro, bet ir apskritai kultūros tekstų (apie tai galėtų būti kur kas platesnis rašinys).

EUGENIJUS ŽMUIDA

Paragta pagal pranešimą, 2010.IV.29 skaityta konferencijoje „Prof. Norberto Vėliaus skaitymai 2010“

GINT ARAS

„Suokalbis“: pagyrimas ir apraudojimas

Gint Aras (tikr. Karolis Gintaras Žukauskas) gimė Čikagoje 1973 m. lietuvių imigrantų šeimoje. Augo istoriškai lietuvių gausiai gyvenamoje miesto dalyje, kurioje tuo metu jau dominavo meksikiečiai. Lankė parapiinę mokyklą, kurioje vieninteliai lietuviai, be jo, buvo sesuo ir brolis. Yra baigęs Kolumbijos universitetą Niujorke ir dabar dėsto anglų kalbą Mortono koledže Čikagoje. Nuo to laiko, kai pirmą kartą apsilankė Lietuvoje 1992 m., prasidėjo aistringa isteriško juoko ir maišto pliūpsniais pagardinta Karolio ir Vilniaus meilės istorija. Gint Aro slapyvardžiu išleistame romane „Finding the Moon in Sugar“ rašytojas sako stengsis šią meilės istoriją pateikti su kiek įmanoma mažesne ironijos doze. Kad išlaikytų sveiką protą ir gerą sveikatą, Karolis taip pat nevengia flirtuoti su Čikaga, Amsterdamu ir Niujorku. Apie šiuos ir kitus Karolio nuotykius galite pasiskaityti jo tinklaraštyje <http://web.mac.com/dyingpoet>.

Nuosprendis galutinis ir neapskundžiamas. Tie, kurie dar tikėjosi, kad „Suokalbis“ kažkaip sugebės prisikelti iš ankstyvos mirties, dabar jau žino, kad baras galutinai palaidotas. Patikimas šaltinis mane informavo, kad kompanijos „In Vino“ savininkai laimėjo patalpų nuomos konkursą. (Neabejoju, kad konkurse – kaip ir visuose konkursuose Lietuvoje – visiems dalyviams buvo sudarytos vienodos sąlygos.) Jau šį rudenį „Suokalbyje“ galite tikėtis padirbtų rankinukų ir vogtų laikrodžių demonstruoti susirinkusios minios.

„Suokalbio“ pražūtis yra didesnis nuostolis Vilniui, nei daugelis pamanytų. Beje, jeigu esate madingų barų mėgėjas, kuriam kyla klausimas, kas tas „Suokalbis“... prašyčiau, tik nepūskite miglos į akis. Yra vos keletas pateisinamų priežasčių, kodėl jūs nesate girdėjęs apie šį barą, ir daugelis tolygius prisipažinimui, kad jums niekuomet neteko girdėti apie Vilnių.

Tik nedidelė dalis „Suokalbio“ nežinojusiųjų gyvena Vilniuje arba bent jau yra jame pabuvę – kas žmonos ieškodamas, kas užkasti „McDonald“'s“ ar netgi pasidarbuoti parlamente. Jiems kultūra nerūpi. Aš nekalbu vien apie paniurėlius, konservuojančius agurkus sodų nameliuose, ar treniruotus *ambalus*, rėkiančius į mobiliuosius telefonus „Akropolyje“.

Sofistai, dėstantys Vilniaus universitete, vudu šventikai, skaitantys leidykloms pateiktus manuskriptus, ir į telefonų skambučius Kultūros ministerijoje atsakinėjantys biurų žonglieriai nė nemirktelėję prisipažins, kad kultūra jiems iki skausmo nuobodi. Jiems niekuomet neteko girdėti apie „Suokalbį“, ir tegul jie užsiima savais reikalais. Reikalauti, kad visi būtų itin kultūringi – prastos kultūros ženklas.

O mes, likusieji, be abejonės, esame panirę į gilų liūdesį. Mes pripažįstame, kad Vilnius, galima sakyti, per naktį nusmuko nuo miesto, turėjusio nuostabiausią barą pasaulyje, iki miesto, nesugebančio išlaikyti kultūrinės institucijos. Na ir kas, kad toje institucijoje buvo pardavinėjamas alkoholis ir leidžiama šokti ant stalų. Kaip tai galėjo atsitikti mieste, kurio maisto parduotuvėse alaus rūšių daugiau nei sūrio? Kaip Vilnius galėjo leisti uždaryti nuostabiausią barą pasaulyje, kai už kanalizacijos vamzdį „pagerbusi“ Vilnių kaip Europos kultūros sostinę, nepagailėta 50 tūkst. dolerių?

Galbūt jums smalsu, iš kur aš žinau, kad „Suokalbis“ buvo nuostabusias baras pasaulyje? Žinoma, nesu aplankęs visų šioje žemėje esančių barų. Tačiau galiu papasakoti apie reikšmingus eksperimentus, kuriuos man teko atlikti didžiųjų pasaulio miestų girdyklose, tarp jų tokiose dėmesio vertose vietose kaip „La Bodeguita del Medio“ Havanoje, „The Village Idiot“ Niujorke, „Café Cinema“ Berlyne, „Café 36“ Amsterdame ir (galbūt ne tiek žinomame) Čikagos „Ola's Liquors“. Vienintelis baras, galintis bent iš dalies lygintis su „Suokalbiu“ savo kultūrine reikšme, – Lince įsikūręs „Cafe Corretto“. Ši vieta – tai lyg tabako ir marihuanos (kartais ir opiumo) dujų kameroje vykstantis arbatvakaris. Tačiau „Suokalbis“ buvo pranašesnis ir už „Corretto“; ir netgi smarkiai pranašesnis.

Visų pirma „Suokalbis“ buvo įsikūręs Lietuvos rašytojų sąjungos užnugaryje. Prašyčiau stabtelėti akimirksniui ir labai rimtai apie tai pamąstyti: Lietuvos rašytojų sąjunga. Kur geriausias baras Čikagoje? Ogi kitapus gatvės nuo degalinės ir kiaurą parą veikiančios valgyklos. Niujorke? Prisišliejęs prie „Bohemian Hall“ Astorijoje (Kvinse), kitapus gatvės nuo graikų restorano. Geriausias Havanos baras iš tiesų yra Majamyje. Londone apskritai

nebeliko aludžių; jas seniai pakeitė „Diageo“ supirktos sterilios girdyklos, esančios ne kažin kas daugiau nei „Guinness“ rinkodaros centrai. Geriausias Amsterdamo baras buvo „De Kuil“ („Duobė“). Deja, dabar, kai Amsterdamo baruose nebeleidžiama pardavinėti hašišo, o hašišo kavinėse nebeužpirksi alkoholio, geriausias baras įsikūręs kitapus gatvės nuo kavinukės.

Pasidairius po nuostabiausius pasaulio miestus galima rasti išpūdingų aludžių, įrengtų rūsiuose ir pilių bokštuose, karuselėse ir dangoraižių viršūnėse. Vienas ekscentriškas draugas svajoja įrengti aludę laive ir savizudžių vakarėlį nuboginti žemyn nuo Niagaros krioklio. Galbūt taip pagaliau būtų nušluostyta nosis Lietuvos rašytojų sąjungos užnugaryje įsikūrusiam barui.

Bet kuris Vilniaus taksistas žinojo, kur yra „Suokalbis“. Ne kiekvienas netgi pačiame centre esantis baras gali pasigirti tokiu žinomumu. O juk sostinėje yra ištisi rajonai, kuriuose taksistai nuolatos pasiklysta. Pavyzdžiui, pamėgink tu, lietuviškai gerai nekalbantis žmogau, kurį nors iš „Martono“ vairuotojų įkalbėti, kad nuvežtų į Juodvarnių Šūdų 9-ąją* gatvę. Vairuotojas nuveš tave į Dvarčionių „Maksimą“, nulups 20 ar 40 litų ir išleis pėdinti neasfaltuotu keliu, kur turėsi nuolat saugotis, kad nebūtum partrenktas pasiutusiu greičiu lekiančių automobilių. Tačiau lietuviškai nė žodžio nekalbančiam vyrui užtekdavo pasiprašyti nuvežtamam į *Šuo Kalba* ar *Cok Клубничный*, ir kiekvienas sutiktas taksistas suprastavo, kur klientas nori patekti.

Vilniaus taksistai garsėja sugebėjimu vežioti užsieniečius raitais ir paskui nekaltai kasytis pakaušį ir traukyti pečiais, kai automobilis „netyčiomis“ atsiduria Trakuose. Tačiau nesvarbu kam parūpdavo patekti į „Suokalbį“, vairuotojai visuomet skubėdavo šiuo adresu nepaprastai žvaliai. Jie juk žinojo, kad iš baro išeinantys žmonės retai būdavo įgalūs vaikščioti. Ar juo labiau skaičiuoti pinigus.

Pinigai „Suokalbyje“ tuo pat metu buvo ir menkos, ir esminės reikšmės dalykas. Kad gautum išgerti, pinigų turėti nereikėdavo; užtekdavo patykoti, kol kas nors paliks savo gėrimą be priežiūros. Gėrimai iš tiesų nepriklausydavo juos įsigijusiems žmonėms, lygiai kaip ir cigaretės nepriklausydavo tiems, kiemo burnose jos styrodavo. Tiek alkoholis, tiek tabakas „Suokalbyje“ tiesiog būdavo paleidžiami į apyvartą. Tiesa, jeigu įsigijęs bokalą alaus norėdavai gėrimą pasilaikyti sau, privalėjai jį tvirtai laikyti rankose; silpnų rankų būtybėms grėsdavo užsikrėsti burnos ligomis.

Pirmą kartą užsukęs į „Suokalbį“, užsisakiau bokalą alaus, pasistačiau jį ant stalo ir nusisukęs į kitą pusę ėmiau šnekučiuotis su draugu. Kai atsikusau – pamačiau prie stalo įsitaisiusį senuką, kuo ramiausiai maukiantį mano alų. Jo ūsai priminė du judančius tarakonus, o kažkokios rūšies mielinga masė, matyt, dauginosi ant jo dantų maždaug tris dešimtmečius. Vyrukas niekuomet neturėdavo nė cento kišenėje, tačiau aludėje praleisdavo valandų valandas ir išeidavo girtut girtutėlis; matydavau jį svirduliuojantį K. Sirvydo gatve su aromatinga cigarile dantyse.

Bare galiojo griežtas draudimas rūkyti. Rūkaliams tekdavo nėsintis laukan. Net ir užkietėję nuolatiniai lankytojai šios taisyklės laikydavosi, trumpam palikdami barą, kad „pasiskolintų“ cigaretę iš draugo ar nugvelbtų iš nepažįstamojo burnos. Kartą vos susisukau cigaretę, užsimojau brūkštelėti degtuką, bet staiga raudonbarzdis senis nugvelbė papirosą tiesiai man iš lūpų ir suspaudė savo geltonais dantimis. Kas man beliko – tik pasiūlyti jam ugnies... Iš gilumos, lyg iš pačių vidurių, prasiveržė nuoširdus žmogėno džiaugsmas ir jis paklausė, ar aš žinau, kad jis turi roges, kadaise priklausiusias šv. Kazimierui.

„Suokalbyje“ daug ką sužinojau apie Lietuvos ir Europos istorines ir politines figūras, ypač apie jų fiziologiją ir seksualinius įpročius; pastarieji būdavo mėgstamiausia pokalbių tema. „Suokalbio“ žmonės beveik niekuomet nesileisdavo į politinius ginčus kaip ŠMC ar „Baltų dramblių“ *chebra*, tačiau teko dalyvauti pokalbiuose apie žymius žmones, tokius kaip Napoleonas ir Aleksandras Didysis, o kartą netgi padėjau vyrui apsispręsti, ar jam verta pavadinti savo pirmagimį Bonapartu – jei ką, šią idėją aš entuziastingai palaikiau.

Nukelta į p. 12

* Taip prie lietuvių kalbos nepripratusiai ausiai skamba „Juodvarnių Sodų 9-oji gatvė“.

„Suokalbis“: pagyrimas ir apraudojimas

Atkelta iš p. 11

Pokalbiai apie Lietuvos politikus dažnai būdavo aštrūs, tačiau ne dėl politinių nesutarimų. Nacionalistai ir liberalai, krikdemai ir komunistai – visi buvo laikomi korumpuotais šikniais, tad „Suokalbio“ lankytojai paskirdavo šiek tiek laiko išsiliėti tiek ant vienu, tiek ant kitų. Kadangi niekuomet neatsirasdavo norinčių ginčytis dėl politikų korupcijos, rimtų nesutarimų beveik nekildavo.

Kad ir kokie būtų buvę nesutarimai, jie išsisklaidydavo pradėjus skambėti muzikai. Kai iš kolonėlių pasigirdavo visu garsu paleistas „Highway to Hell“ įrašas, prasidėdavo spontaniškas šokis ir nelikdavo kitos išeities, tik griebti į porą pirmą pasitaikiusį asmenį – vyrą ar moterį, jauną ar seną, nusiprausęs ar ne, – šis čiupdavo ranką ir išprausdavo tave į kampa. Sėdėti prie stalo ir užsiimti savimi buvo neįmanoma, nes viskas – nuo stalo iki lentynos virš židinio ir plačių palangių – staiga virsdavo šokių aikštele. Į „Suokalbi“ ateidavai pasirodęs kraipyti užpakalį ir atsiduoti negrabiai ekstazei; tam nereikėdavo nei ritmo pojūčio, nei klubinės aprangos; netgi ir visos galūnės nebuvo būtinos. *Cher*’s šėldavo pagal keisčiausią muzikos maišalynę – nuo sunkiojo roko, hiphopo iki kantri ir „popso“. Po atviru dangumi įrengtose Europos girdyklose ar slidinėjimo kurortuose neišvengiamai išgirsi kokį girtuoklį staugiant *Dono McLeano* „American Pie“ ar *Johno Denverio* „Take Me Home, Country Roads“. „Suokalbis“, deja, taip pat neišvengė šių iki skausmo nuvalkiotų šlagerių. Skirtumas tas, kad čionykštė publika prasimandavo naujus dainų žodžius, o moteris kaštoniniais plaukais, pasižymėjusi bene pačiu garsiausiu, beveik operiniu, balsu, mojuodavo į taktą rezgine, pilna kankorėžių ir blizgančių kojinių. Po saldžios *Johno Denverio* raudos bet kada galėjo pasigirsti „Metallica“, „Boney M“, AC/DC, „Guns N’ Roses“, ABBA, *Eminemas* ar „Queen“.

Kiekviena „Suokalbyje“ skambėjusi daina buvo traktuojama kaip potenciali šokių muzika, netgi „Sex Pistols“ kūriniai. Man taip ir liko mįslė, kaip visa tai atlaikydavo baro stalai. Kai rusvos spalvos sovietinio stiliaus kelnes mūvintis senyvas vyrukas imdavo kraipyti imituodamas *Fredie Mercury*, o jo šokio partnerė, lyg ir gretimai esančio viešbučio registratūros darbuotoja, siūbuoti apvaliniais klubais į taktą dainai „Fat Bottomed Girls“, buvo aišku kaip ant delno, kas čia dedasi. Kai matydavai liesą troleibuso vairuotoją, besigražinantį skruostus lūpdažiu, pasiskolintu iš mielai savo kosmetika besidalinančios turistės, ir porelę, šokančią pagal „Ra Ra Rasputin, Russia’s greatest love machine“, „Suokalbio“ paskirtis nekeldavo jokių abejonių. Baras nebuvo šiaip sau vieta, į kurią išsidūkti susirinkdavo kitose girdyklose nepageidaujami tipai ar apkvaišę kišenvagiai. Tai buvo viešoji Vilniaus erdvė, kuri rimtai eksperimentavo su absoliučios laisvės idėja.

Vokietijos miestuose esama ištisų rajonų, tokių kaip *St. Pauli* ar *Friedrichshain*, skirtų būtent tam. Amerikoje yra Las Vegasas, miestas, besipelnantis iš vidutinybių, nusprendusių porą savo gyvenimo savaitgalių nutrukti nuo grandinės. Tai, kas vykdavo „Suokalbyje“, spontaniškai pasikartoja Niujorko metro vagonuose ir Čikagos ledo ritulio komandos „Blackhawks“ rungtynėse. Naujasis Orleanas turi *Bourbon* gatvę ir „Mardi Gras“. Brazilija turi Rio. Italai turi Graikiją, Švedai – Daniją. Tokiam miestui kaip Barselona, kur gali nuogas pereiti paplūdimiu, viešai nusiskalauti smėlį atviruose dušuose ir patraukti link *La Rambla* atlapo-tais marškiniiais, „Suokalbio“ nereikia. Barselonoje jautiesi taip, tarsi pagautas įkvėpimo galėtum užškoti ant bet kurios lauko kavinės stalo, nusimauti kelnes ir pareikšti: „Laisvė Katalonijai!“ Aš rimtai, galit pamėginti. Niekas iš „Falk Security“ ar „Komandos A“ neatbėgs jūsų sumušti lazdomis.

Laisvė lietuviams yra opi tema, kuria jie retai diskutuoja su tokiais užsieniečiais kaip aš. Jeigu sąžiningai sudarytume didžiausių lietuvių baimių (sąmoningų ar nesąmoningų) sąrašą, laisvė būtų jo viršuje. Ne laisvė būti pačiam sau šeiminku ar atsilaikyti prieš monstrą okupantą. Šiuos daly-

kus lietuviai yra įvaldę geriau negu kai kurios tautos, turėjusios daug daugiau galimybių pasipraktikuoti. Maža šalis yra būtent tokios laisvės pavyzdys. Tačiau aš kalbu apie kitokią laisvę.

Lietuviai bijo asmeninės laisvės, ypač jei individui reikia pripažinti savo tikrąsias mintis ir jausmus tiek sau, tiek visuomenei. Žmonės linkę tai vadinti sovietinio mentaliteto reliktu, tačiau pasidaro neįjauki, kai tuos pačius elgesio modelius pastebi tarp emigrantų, išvykusių į JAV dar iki Sovietų okupacijos.

„Negana to, – svarsto tikras lietuvis, – kad aš bijau savo minčių ir jausmų, man siaubą kelia tas faktas, jog kaimynai jaučiasi taip pat.“

Jeigu išdrįstų prieiti prie nepažįstamojo ir pradėti pliaukšti apie šv. Kazimiero roges, užsispaudęs lietuvis būtų priverstas pripažinti, kad rogės yra daug įdomesnės – net jeigu tai ir fantazija – nei dešra, kurią jis nusipirko „Maximoje“, ar kelionė į Čikagos užmiesčių cepelinų vakarėlį. Šv. Kazimiero rogės yra daug geresnė investicija – būtent dėl to, kad jos išgalvotos, – negu „Audi“, kurią tikras lietuvis nusipirko, idant jo draugai jam pavydėtų; šikniai, jie susikrapštė pakankamai pinigų nusipirkti BMW, ir tai ji siutina.

Rogės yra daug smagesnis dalykas nei apgailėtina korupcija, dusinanti visuomenę. Ji tokia išplitusi, kad vieną dieną gali tekti pasmaugti kaimyną vien tam, kad jis nepadarytų to paties. Dažno lietuvių tikros mintys ir jausmai yra nuostabesni nei „Eurovizija“ ar „Chorų karai“, tačiau jis nedrįsta to prisipažinti, nes gali būti pavadintas debilū ar girtuokliu. „Eik „Suokalbin“, – pasakys jam kaimynas. – Ir sėdėk su debilais ir alkoholikais.“

Kai girdėdavau ką nors kritikuojant „Suokalbi“, dažniausiai būdavo audžiama mintis, esą joks padorus žmogus neturėtų būti pastebėtas tame purvinyje su idiotais ir mižniais babatukininkais. Man tai buvo pasakyta į akis geriant kitose vietose, tarp jų – „In Vino“. „Pratęsiame „Suokalbyje“? – pasiūliau. Buhalterio antakiai suruko. Norėdamas užbaigti šią nemalonią diskusiją, jis užsakė penktą butelį vyno ir ėmėsi to, ką geriausiai išmano – demonstruoti savo „TAG Heuer“ laikrodį. Nors užmušk nepasakytai, ar tas laikrodinis originalas, ar padirbtas, kaip ir jo itališki batai, iš tiesų greičiausiai pagaminti Kinijoje.

Kai buhalteris trumpam nuėjo prie kito staliuko, jo visiškai prisitvojęs žmona tuojau pat iškojo: jū „Audi“ – tai metalo laužo krūva, parvežta iš Vakarų Europos ir suremontuota draugo. Po šešto butelio vyno buhalteris su žmona sėdo į savo „Audi“ ir išvažiavo namo. Iš karto prisistatė jo draugas – žmogus, visuomet norėjęs „TAG Heuer“ laikrodžio, piratinių itališkų batų, girtos blondinės žmonos ir iš metalo laužo ištrauktos „Audi“, – ir papasakojo, kad viršininkas vairuoja neturėdamas teisių. Pasirodo, jis buvo pagautas girtas prie vairo, tačiau nesugebėjo susimokėti kyšio policininkams.

Retas lietuvis gali kalbėti apie girtuokliavimą neįspraustas į kampa. Darželinukai neapsimetinėja – jie pasižiūri pro langą ir sako: „Parkas pilnas girtuoklių.“ Visokios nekaliosios visuomenės avelės gali užsikimšti ausis, kai kas nors pamini „Suokalbi“, tačiau anksčiau ar vėliau jiems vis tiek teks eiti parku, važiuoti autobusu, praeiti pro kioskelį ar dalyvauti vestuvėse. Alkoholio įtaka lietuvių gyvenimui ir mąstymui yra tokia didelė, kad net suformavo kalbą. Esama specialaus žodžio „pragerti“, skirto išreikšti nuostoliams, patirtiems dėl girtavimo. Atitinkamam sakiniui angliškai reikia net trylikos žodžių: *I became so obscenely drunk last night that I lost my mobile phone*. Tuo tarpu lietuvis tą patį pasakys dviem: *Mobilialką pragėriau*. Galbūt tikslumo dėlei tūlas pridėtų dar vieną žodį: *Vakar mobilialką pragėriau*. Tačiau jeigu panašiam sakinyje išgirsite ketvirtą žodį, neabejokite, kad žmogus arba vėpa nesąmonės, arba keikiasi.

Be abejo, bent jau teoriškai, ne visi girtuokliai ir girdyklos yra vienodi. Net ir pats didžiausias komunistas turėtų teikti pirmenybę burgundiškam vynui, o ne babatukui. Ir jeigu ruošiesi prisigerti, tai bent jau teikis vairuoti „Audi“, o ne miegoti vidury Laisvės prospekto. Nors neįmanoma nesidžiaugti tokiais dalykais kaip alaus kioskeliai miesto pakraščiuose (ar centre), būtų nesąžininga su jais lyginti „Suokalbi“. Taip, tas tiesa, daugelis „Suokalbio“ lankytojų buvo toli gražu ne pasiturintys, tačiau prisiminkite, kad ba-

ras, šiaip ar taip, ne Monake. Iš tiesų jis pritraukdavo žmonių iš pačių įvairiausių socioekonominių sluoksnių, kokių tik įmanoma rasti Vilniuje. Aš nekalbu vien tik apie svirduliuojančius naujuosius miestiečius ar žioplėnėjančius turistus. Mane su „Suokalbiu“ supažindinęs žmogus yra nekilnojamojo turto magnatas, o jo žmoną nuolatos rodo per televizorių. Puikiai išsilavinę poros draugai dažnai lankydavosi „Suokalbyje“, tarp jų – advokatai, dailininkai, operos dainininkai, rašytojai ir poetai. Teisybės dėlei reikia pasakyti, kad dalis šių žmonių jaukiai jausdavosi ir „In Vino“, tačiau šiuose baruose jie gerdavo dėl visai kitų priežasčių. Pirmo mūsų apsilankymo „Suokalbyje“ metu magnatas man pasakė (angliškai): *I come here to relax. To get away from the Vilnius bullshit*.

Vienas iš esminių žmoniškųjų gynybos mechanizmų yra gebėjimas paslėpti savo pažeidžiamumą ir trūkumus po perdėtos sėkmės ir pasiekimų kauke. Visa mūsų gerovė priklauso nuo įspūdžio, kurį sudarome, todėl neverta sumenkinti įvaizdžio reikšmės. Tačiau lietuviai yra ypač žiaurūs teisėjai, greitai pabaknoti pirštu tam, kurio statusas yra nepakankamai aukštas.

Paprastai siektini dalykai – tai turtingi vyrai, lieknos žmonos, sportiniai automobiliai, brangūs drabužiai ir buvimas „geru lietuviu“ (kad ir ką tai reikštų). Tačiau tiesa yra ta, kad daugelis lietuvių nekenčia tokio *status quo*, nes jis sukelia daug streso ir yra absurdiška psichologinės vergystės forma. Lietuvoje nėra nė vieno žmogaus, kuris iš tiesų tikėtų, kad brangūs drabužiai ir automobiliai gali paversti juos bliauvus proto genijais, tačiau, nepaisant to, žmonės kaip įmanydami stengiasi kontroliuoti kitų nuomonę apie save.

Gana daug puikiai apsirengusių ir prestižines transporto priemones vairuojančių lietuvių nuoširdžiai mėgsta kartkartėmis nusigerti ir pakvailioti. Tačiau jiems nepatinka, jeigu aplinkiniai ima manyti, kad jie yra kvailiai ir girtuokliai. Žinoma, jeigu jie nujaucia, kad jų draugai ar kolegos yra girtuokliaujantys kvailiai, nėra abejonės, jog keletas kolegų ir draugų apie juos pačius yra tokios pat nuomonės. Tačiau užuot tai pripažinę ir visi drauge nučiuožę šv. Kazimiero rogutėmis į „Suokalbi“, jie geriau susirenka prie kataloniškos „Cava“ taurės ir purkštuoja: „Suokalbis“? Joks padorus žmogus neturėtų rodytis šitame idiotų ir apsimyžėlių avilyje.“

Ką gi, jie laimėjo. „Suokalbis“ miręs. Net jeigu koks surrogatinis baras atsirastų Žvėryne ar Užupyje, eksperimentas niekuomet nebus pakartotas. Galite kaltinti finansinę krizę ar savininkų sprendimą, tačiau neskubėkite nusiplauti rankų. „Suokalbio“ mirtis reiškia daug daugiau nei Vilniaus subkultūros išsibarstymą. Tai rodo, kad Lietuvoje vyksta kažkas gilesnio nei ekonominė krizė. Tai – ir kultūrinis konfliktas, ir klasių kova. Dar daugiau – tai kova tarp požiūrių į gyvenimą. Vienoje barikadų pusėje yra žmonės, kurie nori būti vertinami kaip žmogiškos būtybės, tokie, kokie jie yra, net jeigu yra ne kas kita kaip idiotai ir mižniai. Kitoje pusėje – tie, kurie trokšta, kad kiti žmonės taptų tuo, kuo tapti neįmanoma, ypač sunkmečiu. Net jei ši antroji grupė mažėja ir jos nariai norėtų būti pralaimėtojai, iš tiesų jie laimi; atrodo, kad šis požiūris į visuomenę parazitas tapo stipresnis nei šeiminkas.

Viso to pasekmės, be abejo, yra realios. Tikrieji idiotai ir babatukininkai bus priversti sėdėti namie. Tačiau jeigu esi nekonvencionaliai ir progresyviai mąstantis blaivus genijus, esama aiškių įrodymų, kad Lietuva artimiausiu metu nesirodys tavęs pripažinti ar tiesiog sutikti su tavo egzistencija. Net jeigu „Suokalbis“ tau asmeniškai niekuo nebuvo naudingas, mažai tikėtina, kad artimiausiu metu susiformuotų sąlygos ir atsirastų kokia kita vieta, kurioje dažnas galėtų išreikšti savo mintis laisvai, pasidalinti savo atradimais be baimės, kad jie bus pavogti ar kad būsi užčiauptas tų, kuriems tavo mintys pasirodys pavojingos.

Galbūt norėjai likti Lietuvoje tuo metu, kai daugelis ją paliko, tačiau dabar suvokdamas situaciją, ko gero, dairaisi sau vietos už Lietuvos ribų. Jeigu kažkam prisipažinai apie tai susimąstęs, vadinasi, tyliai išreiškei savo nuomonę. Garsiai kalbėti juk nepatogu – nesinorėtų, kad aplinkiniai imtų vadinti išdaviku, netikru ar tiesiog blogu lietuviu.

Vertė *Vladas Krivickas*

Redaktorė: Giedrė Kazlauskaitė (gkazlauskaitė@gmail.com).
Kalbos redaktorė: Audrė Kubiliūtė.
Maketos: Zita Remeikienė.
Paveldas: Juozas Šorys.
Teatras, kinas: Jūratė Visockaitė (juratevisockaitė@gmail.com).
Direktorius: Žydrūnas Drungilas.
Finansininkė: Danuta Churtasenko.
Savaitraštis išeina penktadieniais.

Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VŠĮ „Šiaurės Atėnų fondas“.
ISSN 1392-7760. 3 spaudos lankai.
Indeksas 0109. Tiražas 1600 egz.
Redakcijos adresas: Mėsinių g. 4,
01133 Vilnius. Telefonas: 261 37 70.
Elektroninis paštas: satenai@takas.lt.
www.satenai.lt; www.culture.lt/satenai.
Spausdino UAB Ukmergės spaustuvė.
Vasario 16-osios g. 31, 20131 Ukmergė.

„Šiaurės Atėnų“ remia:
Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas (2 lankus).

Redakcijos ir autorių nuomonės
nebūtinai sutampa.

VŠĮ „Šiaurės Atėnų fondo“ sąskaita
AB banke „Swedbank“ (kodas 73000)
LT36 7300 0100 0000 7071.

